

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

Globala konflikter med lokala konsekvenser

Översikt om utresandeproblematiken

Författare:

Göran Larsson, professor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet

Mårten Björk, doktorand i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet

MSB kontaktperson:

Kristin Jacobsson

Publikationsnummer MSB888- november 2015

ISBN: 978-91-7383-617-3

Förord

Den generationslånga konflikten mellan Israel och Palestina, grusade förhoppningar om demokrati efter arabiska våren, inbördeskriget i Syrien och Islamiska statens framryckningar i Syrien och Irak är alla faktorer som bidrar till oroligheter i Mellanöstern. Förutom att konflikterna har direkta maktmässiga och mänskliga konsekvenser i regionen finns en risk att personer med ursprung i regionen också bär med sig minnen av konflikterna, när de väl kommit till Sverige.

Syftet med denna studie har varit att få ökad kunskap om hur globala/regionala konflikter kan få lokala konsekvenser i Sverige och att utforska om det finns lokala förhållanden i sig som enskilt eller i samspel med globala skeenden kan påverka individer att bli mer radikala, och där exempelvis rekrytering till väpnade konflikter kan vara ett sådant uttryck. Vad är det som gör att en del svenskar finner att det är ett attraktivt alternativ att ansluta sig till organisationer och strida för intressen i andra länder? På vilka sätt kan radikaliserings ta sig andra uttryck?

Göran Larsson professor i religionsvetenskap och Mårten Björk doktorand i religionsvetenskap, båda vid Göteborgs universitet, har på uppdrag av MSB utfört denna studie. Innehållet i rapporten och resultaten är deras egna.

I uppdraget ingick även att undersöka hur tre svenska kommuner arbetar för att angripa denna utmaning samt lämna förslag på hur de kan arbeta förebyggande för att radikaliserings ska kunna brytas så att konsekvenserna för samhälle, grupp och individ inte ska bli så kännbara. Studien identifierar att detta är ett relativt outforskat område och att det finns behov av ytterligare forskning. Det har visat sig svårt att få information från kommuner och frågan har uppfattats som politiskt känslig. Författarna resonerar kring hur frågan kan analyseras utifrån olika perspektiv, med för- och nackdelar med hårda och mjuka åtgärder, snabba och långsiktiga lösningar. De diskuterar också olika initiativ som tagits på området, såväl globalt som nationellt och lokalt. Sammantaget ger studien en kunskapsöversikt i en komplex frågeställning.

Svenskt samhällsskydd och beredskap ska värna demokrati rättssäkerhet, och de mänskliga fri- och rättigheterna. Studien är ett sätt för MSB att närma sig detta skyddsvärde, ett skyddsvärde som hittills varit ganska outforskat inom ramen för samhällsskydd och beredskap. Studien kommer vara ett viktigt ingångsvärde för MSB att förhålla sig till i det vidare arbetet.

Den ursprungliga versionen av rapporten publicerades i juni 2015, därefter har den uppdaterats och en andra version av dokumentet, denna version, publiceras i november 2015.

Innehållsförteckning

Författarens förord	5
Sammanfattning	12
1. En teoretisk utgångspunkt.....	15
1.1 Problem med riskbegreppet	19
2. Historisk inledning.....	22
2.1 11 september som historisk vändpunkt?.....	22
2.2 Begreppet terrorist	24
2.3 Svaga stater och militära invasioner	27
2.4 Från arabisk vår till arabisk höst.....	31
2.5 Islamiska statens framväxt.....	36
2.6 Islamism och jihadism	42
2.7 IS teologiska budskap	46
2.8 Slutsatser.....	51
3. Hur skall vi förstå att människor resor till konflikterna i Syrien och Irak?	55
3.1 Vilka konsekvenser kan utresandeproblematiken få i Sverige? .	65
4. Insatser och åtgärder på internationell, nationell och lokal nivå	73
4.1 Internationell nivå	73
4.2 Nationell nivå.....	75
4.3 Lokalnivå.....	77
4.4 Slutsatser.....	79
Referenser	84

Författarens förord

I följande rapport ges dels en bakgrund till den våldsamma utveckling som har tagit vid i flera länder i Mellanöstern efter den arabiska våren 2011, dels presenteras en översikt för olika ståndpunkter om hur dessa skeenden bör förstås och kan komma att påverka Sverige. Inom ramen för författandet av rapporten har det inte funnits utrymme för primärforskning. Rapporten är en kritiskt sammanfattande kunskapsöversikt och skall inte ses som en forskningsrapport. Syftet är primärt att presentera olika röster och perspektiv på dels konflikterna i Mellanöstern och dels varför personer från Sverige tar del i konflikterna. Men vi kommer även, om än i mindre grad, att peka ut områden och frågeställningar vilka negligerats, eller inte behandlats, i diskussionen och forskningen. Flera av de perspektiv som lyfts fram i rapporten återstår att belägga och behovet av forskning är påtagligt inom flera områden som behandlas i föreliggande text. Därför är det vår ambition att rapporten både kan väcka frågor och nya perspektiv, samt peka på behovet av ytterligare forskning kring mycket komplexa frågor.

Fokus är situationen i Irak och Syrien eftersom utvecklingen där hjälper oss att förstå dagens mycket oroliga och våldsamma situation i Mellanöstern. Denna kunskap är nödvändig för att vi bättre ska kunna förstå hur vi bör förhålla oss till vår omvärld och hur globala konflikter kan komma att få lokala konsekvenser. Därför kommer ett större utrymme ägnas åt det faktum att ett hundratal svenskar har rest till Syrien och Irak för att delta i väpnade konflikter. Utöver detta ges också en kortfattad beskrivning av vilka internationella, nationella och lokala insatser som har skapats i Europa och Sverige för att bemöta denna utveckling. Rapporten bygger på publicerad forskning, intervjuer med tjänstemän och företrädare för intresseorganisationer och trossamfund (se Bilaga: Förteckning över intervjuer, samtal och kontakter via e-post) samt rapporter i media.

Göran Larsson, professor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet, och Mårten Björk, doktorand i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet, har på uppdrag av MSB författat rapporten.

Även om dagens konflikter i Mellanöstern kan påverka Sverige och västvärlden på flera sätt är det viktigt att understryka att konflikternas tydligaste och mest påtagliga effekt återfinns hos de som bor kvar i Mellanöstern samt bland de som har flytt från regionen (se Orrenius 2014). Krig, brist på demokrati, fattigdom och arbetslöshet har överlag en negativ påverkan på såväl utvecklingen i Mellanöstern som på omvärlden i stort. Antalet flyende från konflikterna i Syrien uppskattas idag till över 10 miljoner människor. Merparten av de som berörs av kriget är flyende inom krigsområdet. Framför allt är det närområdena och grannländerna till Syrien (främst Libanon, Turkiet, Egypten och Jordanien) som har tagit emot flest flyktingar. I maj 2015 finns det 2,2 miljoner syrier registrerade som flyktingar enligt UNHCR i Egypten, Irak, Jordanien och Libanon. Turkiet har som ensamt land tagit emot cirka 1,7 miljoner flyktingar.¹ Av den totala summan flyktingar från Syrien har endast en liten andel lyckats att ta sig till EU. UNHCR uppskattar att antalet asylsökande som kommer från Syrien till något EU-land uppgår till cirka 253,000 (mellan april 2011 och mars 2015).² UNHCR konstaterar:

The number of Syrians arriving to the Europe seeking international protection continues to increase, although it remains comparatively low, with around 5% of Syrians who have fled the conflict have sought safety in Europe.³

¹ Information hämtad från <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (besökt 2015-05-27).

² Information hämtad från <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (besökt 2015-05-27).

³ Uppgift hämtad från <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (besökt 2015-03-16).

Av den totala mängden människor som flyr från konflikterna i Syrien kommer följaktligen endast en mycket liten andel till Europa och för dem som kommer till Europa har Tyskland och Sverige tagit störst ansvar. Varför det är svårt för flyktingar och asylsökande att ta sig till EU hänger dels samman med politiska beslut som har lett fram till strikta regler för migration till Europa, dels med en allt starkare kontroll av Europas gränser (se Orrenius 2014 för en diskussion om dessa frågor). Detta har resulterat i att allt fler personer riskerar sina liv för att komma till Europa genom att bland annat ta hjälp av människosmugglare och genom att färdas via osäkra rutter (se Orrenius 2014; Lallerstedt 2014). Nästan dagligen rapporteras hur desperata människor försöker att ta sig till Europa via farliga transportvägar och antalet individer som har dött på Medelhavet ökar. Enligt den *Internationella Organisationen för Migration* (IOM) dog 3072 flyktingar som försökte korsa Medelhavet under de första nio månaderna år 2014 (Lallerstedt 2014:17).⁴ Denna siffra har ökat under 2015, då 1750 personer har dött bara under årets första månader (Akkoc 2015).

Även om konflikterna i dagens Mellanöstern oftast inte kan påverkas av beslut som fattas i Sverige är det tydligt att frågor som rör internationell migration och hur flyktingar och asylsökande mottas i Europa och Sverige i hög utsträckning är en fråga om vilken politik vi väljer att föra. Detta är speciellt viktigt att betona eftersom frågor som rör invandring och sociala motsättningar ofta tycks diskuteras som om de inte hade sin hemvist i politiska beslut. Istället för att diskutera existerande socioekonomiska skillnader mellan till exempel centrum och förort i våra storstäder samt mellan stad och landsbygd⁵

⁴ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *UNHCR Central Mediterranean Sea Initiative (CMSI): EU solidarity for rescue-at-sea and protection of refugees and migrants*, 13 May 2014, hämtad från <http://www.refworld.org/docid/538d73704.html> (besökt 2015-03-16)

⁵ Detta problem uppmärksammades till exempel i SVT:s Uppdrag granskning program "Leva och dö i Grums" som sändes den 11 mars 2015. För mer information om detta program se <http://www.svt.se/ug/se-program/uppdag-granskning-avsnitt-9> (besökt 2015-03-16).

eller att inkomstgapet mellan fattiga och rika ökat de senaste tjugo åren (Carlén 2011), så tycks debatten ofta handla om invandring, kulturella skillnader och så kallat vi-och-dom-tänkande.

Utvecklingen i Mellanöstern tycks därför ha en potential att kunna leda till ökade politiska motsättningar och konfliktlinjer i Sverige när det gäller frågor som rör invandring, religion och religionsfrihet. Men på samma sätt kan utvecklingen i Mellanöstern också leda till solidaritet och en betoning av humanitära värden beroende på vilken politik som får företräde (se till exempel Sandberg & Demker 2014 samt Severin & Demker 2014).

För att undvika att fastna i en ensidig diskussion om säkerhet, hot och terrorism – något som i hög utsträckning dominerar den offentliga diskussionen om dessa frågor enligt många kritiska röster (se till exempel Flyghed, Hörnqvist, Bäcklin, Nordén och Schoultz 2011) – är det viktigt att framhålla att konflikterna i Mellanöstern kan komma att förstärka konfliktlinjer som redan finns i den politiska diskussionen. Huruvida och i vilken omfattning detta antagande faktiskt stämmer är dock en öppen fråga och behovet av forskning är omfattande inom flera områden som diskuteras i föreliggande rapport.⁶ Till exempel visar diskussionen om utresandeproblematiken (se avsnitt 3) att många människor som bor i Sverige framhåller att segregation, rasism och diskriminering utgör allvarliga hinder för att alla människor skall få samma möjligheter till att uppnå ett gott liv. Uppgivenhet och en känsla av växande alienation tycks vara viktiga faktorer om vi vill förstå varför vissa

⁶ Motsättningar kan även framträda i skolan där individer från olika socio-ekonomiska bakgrunder möts och där etnicitet, religion och politik kan spelas ut och ställas mot varandra. Elever kan till exempel hotas på grund av sin etnicitet och på grund av sin religion – ett faktum som både kan leda till konflikter mellan olika grupper och individer som har kopplingar till Mellanöstern och mellan troende och sekulära elever (Larsson 2015). För att möta dessa utmaningar finns det anledning att kartlägga hur och på vilka sätt konflikterna i Mellanöstern påverkar skolan. Å ena sidan måste skolan tackla det faktum att elever har olika utbildningsnivåer och å andra sidan att många nyanlända kan ha erfarenheter av krig och att många kan vara traumatiserade av krigsupplevelser. Till exempel ställs frågor om religionsfrihet och religionskritik.

människor väljer att ansluta sig till rörelser som exempelvis den Islamiska staten (IS) i dagens Mellanöstern. Vilken betydelse teologi och ideologi har för att motivera varför svenska medborgare engagerar sig i konflikterna i dagens Mellanöstern är därför en öppen fråga som kräver ytterligare forskning. Till stor del saknas intervjuer och ”röster” från de svenskar som har valt att åka till Syrien och Irak, vilket innebär att det är mycket svårt att få en bild av vad som motiverar och leder till att vissa åker och att andra stannar kvar. En vanlig ståndpunkt i diskussionen om varför svenskar reser till Syrien är att de vill engagera sig för sina släktingar eller kämpa mot Bashar al-Assads regim i takt med att konflikterna blir allt våldsammare. Detta tycks inte orimligt, men även om de utresande slåss mot en hänsynslös diktatur som Bashar Al-Assads kan de som ansluter sig till IS på inget sätt sägas kämpa för mänskliga rättigheter. Diskussionen om vad som ska hända med dem som återvänder efter att ha stridit med IS är därför levande. Om vi lämnar de internationella konflikterna i Syrien och Irak åt sidan och istället fokuserar på det lokala perspektivet är individer som deltar i strider i Mellanöstern en källa till oro i det svenska samhället. Antingen kan stridande dö, vilket skapar ett trauma för släktingar och vänner, eller kan individer återvända med erfarenheter som kan försvåra och bidra till psykisk ohälsa och i värsta fall öka risken för inhemska terroråd.

I Örebro har anhängare av IS dödshotat personer som varit ute i media och kritiserat rörelsen (Börjesson 2015) och en shiamuslimsk moské i Stockholm har fått sin hemsida hackad av anhängare till IS.⁷ Det kan vara värt att undersöka om anhängare till IS hotar sina tydligaste motståndare – till exempel den absoluta majoriteten av sunnimuslimer som förkastar IS, shiamuslimer, kurder, assyrier eller syrianer. Men det har inte bara rapporterats om dödshot mot kritiker av IS i Örebro utan hot och trakasserier av muslimer från kristna assyriska grupper i Södertälje har också diskuterats i relation till

⁷ Uppgift lämnad av Max Stockman vid Nämnden för Statligtstöd till Trossamfund (SST) i mail den 13 februari 2015.

konflikterna i Syrien och Irak.⁸ En risk är att dessa händelser tolkas som om det handlar om kulturella eller religiösa konflikter i sig, när de i själva verket bör ses som angrepp på människors och medborgares lagstadgade yttrande- och religionsfrihet (se Börjesson 2015; Larsson & Thurfjell 2013 samt *Främlingsfientliga handlingar mot trossamfund. En kartläggning av religiösa gruppers och individers utsatthet i Sverige 2014*). Precis som islamofoba brott i allmänhet bör ses som angrepp på människors religions- och yttrandefrihet bör dessa händelser förstås på samma sätt. Tittar vi på statistiken av anmälda brott är antalet hatbrott mot muslimer ett stort problem.

Vi kan följaktligen notera att islamofobiska hatbrott blivit en allvarligare risk för samhället. Under 2014 och början av 2015 har antalet attacker och hot mot moskéer och muslimska samlingsplatser ökat. 2009 anmäldes 194 hatbrott med islamofoba motiv, 2013 var den siffran 327, vilket är en ökning med 69 procent på fyra år (Ljunggren 2015). Det handlar om alltifrån hatbudskap med hakkors och hotbrev till skadegörelse och mordbränder. Trots att dylika hatbrott inte nödvändigtvis är relaterade till konflikterna i dagens Mellanöstern, är det rimligt att anta att diskussioner om invandring, det mångkulturella samhället och religionsfrihet ofta kopplas till frågor som just rör islam, terrorism och IS framfart i Syrien och Irak. Muslimer i Sverige har självfallet på inget sätt ansvar för utvecklingen i Syrien och Irak, men tyvärr gör många en sådan felaktig sammankoppling och därför blir de frågor och problem som

⁸ Detta problem diskuterades även i STV Uppdrag granskningens program om islamofobi som sändes den 28 januari 2015. I programmet uppmärksammades bland annat antimuslimska känslor bland Syriener och Assyrier i Södertälje. För mer information se <http://www.svt.se/ug/muslimhat-kanslig-fraga-i-sodertalje> (besökt 2015-03-16). Detta föranledde bland annat Peter Butros, ordförande i Assyrisk ungdomsförbundet, att starta en namninsamling mot Uppdrag granskning. Över 2 200 personer har skrivit på en namninsamling där de vänder sig mot Uppdrag granskningens beskrivning av assyrier och syriener som islamofober. För mer information om denna namninsamling se <http://www.svt.se/nyheter/sverige/namninsamling-efter-uppdrag-granskning-om-islamofobi> (besökt 2015-03-16).

knyts till Mellanöstern problem för svenska muslimer i termer av ökad främlingsfientlighet och antimuslimska uppfattningar. Klas Borell har i sin undersökning av islamofobi noterat att rasistiska stämningar riktade mot muslimer ökat i samband med spektakulära händelser såsom protesterna mot Salman Rushdies bok *Satansverserna* eller 11 september (Borell 2012). Det är därför inte någon vågad slutsats att anta att till exempel IS framfart i Mellanöstern kan leda till ökad islamofobi och en allmänt ökad främlingsfientlighet i Europa och Sverige. Med tanke på detta är det viktigt att myndigheter och andra aktörer aktivt arbetar för att utvecklingen i Mellanöstern inte ska leda till en kollektiv skuldbeläggning av muslimer och att man tar hot och våld mot muslimer och andra minoritetsgrupper på allvar.

Konflikterna från Mellanöstern tycks först och främst ha en potential att spilla över på områden och diskussioner som redan är djupt rotade i svensk politik. Rasism, diskriminering, ekonomiska motsättningar och hot mot grupper och individers religions- och yttrandefrihet leder till olika former av social oro som i sin tur kan spä på att medborgare och människor misstänkliggörs på grund av ursprung, religionstillhörighet, politiska åsikter eller andra faktorer. Ur svenska myndigheters perspektiv utgör detta och framför allt faktumet att ungdomar, men även vuxna medborgare, söker sig till IS ett problem som måste undersökas och motarbetas.

Sammanfattning

Rapporten *Globala konflikter med lokala konsekvenser: Översikt om utresandeproblematiken* består av fyra avsnitt och bygger dels på akademisk litteratur och journalistiska reportage, dels på ett begränsat antal sammanställningar av hur olika personer, forskare och aktörer ser på dagens situation i Mellanöstern och hur denna kan påverka Sverige. På grund av uppdragets natur är vår rapport främst en kunskapsöversikt. Vårt mål är inte att ge ett svar på hur myndigheter eller intresseorganisationer i det civila samhället skall eller bör förhålla sig till de ämnen och frågor som diskuteras i rapporten. Istället är det vårt mål att ge olika aktörer ett brett underlag som i bästa fall kan ligga till grund för en kritisk diskussion inför beslut om åtgärder.

Den första delen tar sin utgångspunkt i den tyske sociologen Ulrich Becks teorier om risksamhället. Enligt Beck är utmaningar som till exempel global uppvärmning, ekonomiska kriser och terrorism gränsöverskridande problem som berör hela världen och därför är de mycket svåra att kontrollera för enskilda nationalstater. Det är också viktigt att framhålla att risk bör diskuteras i förhållande till möjlighet. Denna kritiska medvetenhet är viktig eftersom ett risktänkande kan innebära att omvärldsanalysen begränsas till att endast beakta skadliga och negativa konsekvenser av ett skeende.

Del två innehåller en längre historisk redogörelse för dagens kriser i Mellanöstern med ett speciellt fokus på utvecklingen i Syrien och Irak. Avsnittet ger en historisk, politisk, ekonomisk och religionsvetenskaplig bakgrund till dagens situation. Vår startpunkt är Sovjetunionens invasion av Afghanistan 1979, men fokus ligger på perioden från 2001 fram till uppkomsten av den Islamiska staten och dess nuvarande ställning i Syrien och Irak. Den arabiska vårens betydelse diskuteras och relateras till den aktuella situationen i framför allt Syrien och Irak. Avsnittet innehåller också en fördjupad diskussion av den Islamiska statens uppkomst, politik och teologi.

Del tre innehåller en sammanställning av vad vi vet om varför människor reser för att ta del i konflikterna i Syrien och Irak och hur många det är som reser. Ur det insamlade materialet framträder en komplex bild som visar att en mängd olika förklaringar och teorier har framförts om varför människor lämnar Sverige för att ansluta sig till olika rörelser i dagens Mellanöstern. Vissa förklaringar söker exempelvis sina svar i rasism och utanförskap medan andra i stället fokuserar på ideologi och teologi. Hur dessa frågor diskuteras och förklaras får också tydliga konsekvenser för den politiska och offentliga diskussionen om lämpliga åtgärder och strategier för att bekämpa terrorism. I diskussionen ser vi till exempel en polaritet mellan mjuka och tuffa åtgärder, samtidigt som långsiktiga perspektiv såsom utrikespolitik och inkomstskillnader i Sverige sällan kopplas till åtgärder utan främst redogörs som orsaksförklaringar.

Del fyra innehåller en sammanställning av olika åtgärder som gjorts på det lokala, nationella och det internationella planet (främst inom EU), när det gäller att förhindra att människor lämnar Europa och Sverige för att delta i internationella konflikter och terrorism. I detta avsnitt redogörs också för den kritiska diskussion som förs om begrepp som radikaliserings och våldsbejakande extremism.

Sammantaget visar rapporten att det är nödvändigt att få en bättre kunskap om varför människor ansluter sig till organisationer som till exempel Islamiska staten. Merparten av data om individer som har lämnat Sverige för att åka till Syrien och Irak för att delta i strider, bygger på journalistiska reportage och det saknas i stor utsträckning en systematisk och kritisk forskning kring dessa frågor. På samma sätt finns det ett stort behov av att studera och analysera de åtgärder som har föreslagits för att förhindra att människor deltar i konflikterna i dagens Mellanöstern. Det finns också ett behov av att studera och få en fördjupad kunskap om huruvida konflikterna mellan olika individer/grupper och olika tolkningar av till exempel islam i Syrien och Irak kan komma att påverka situationen för muslimer och andra minoriteter i Sverige.

Det finns också en påtaglig risk att dagens mycket våldsamma utveckling i Mellanöstern kan leda till ett ökat stöd för antimuslimska krafter i Europa vilket i sin tur kan leda till social oro och kränkningar av demokratiska rättigheter och friheter i ett land som Sverige. Ett flertal röster i föreliggande rapport pekar exempelvis på att sociala orättvisor och diskriminering är viktiga faktorer till varför människor ansluter sig till olika rörelser i Mellanöstern. Huruvida dessa förklaringar är riktiga återstår att belägga med ytterligare forskning. Men i dagens allt mer globaliserade värld är det tydligt att internationella konflikter får lokala konsekvenser och ur detta perspektiv är behovet av både omvärlds- och lokalanalys påtaglig. Brist på demokrati, men också övergrepp, förtryck och diskriminering är i föreliggande rapport återkommande teman som tycks påverka både den internationella och nationella situationen och den politiska diskussionen.

1. En teoretisk utgångspunkt

En relevant teoretisk utgångspunkt för att diskutera och förstå hur dagens konflikter i Mellanöstern kan påverka Sverige återfinns i den tyske sociologen Ulrich Becks teori om risksamhället (1986). Genom olika former av globaliseringsprocesser och framför allt på grund av effekter av globala förändringar som till exempel pandemier, växthuseffekten, finansiella kriser, migration och terrorism präglas dagens samhälle av en ny förståelse av risk enligt Beck. Till skillnad från tidigare perioder är dagens kriser och hot inte i huvudsak nationella och detta gör att nationalstatens konventionella redskap och metoder för att lösa kriser inte längre räcker till. På det ekonomiska området är det till exempel tydligt att politisk och finansiell styrning (skatter, devalveringar, räntor, lagändringar, etcetera) inte längre har samma effekt som under tidigare perioder. Dagens ekonomi är sammankopplad med globala flöden och ekonomisk spekulation och dessa processer kan inte längre begränsas eller kontrolleras inom Sveriges gränser. På samma sätt är miljöförstörelse inte heller något som kan kontrolleras och följderna av till exempel växthuseffekten kommer att påverka oss oberoende av vårt lands miljöföreskrifter. Att kontrollera risker har därför blivit svårare för nationalstaten och för att uppnå effekt och förändringar måste åtgärder sättas in på ett globalt plan enligt Beck. Ett faktum som kräver samarbete och ett gemensamt ansvar. Samtidigt krävs det en gemensam förståelse av problemformuleringen och risken för att olika intressen kolliderar är tydlig på flera områden. Hur skall till exempel ekonomisk tillväxt förenas med en hållbar ekologi och en social rättvisa? Frågor som dessa skapar både konflikter på en internationell arena och på det lokala nationella planet. Målkonflikter är ett bra exempel på en sådan konflikt, enligt Hans Abrahamsson. För om vi vill förstå de senaste årens negativa utveckling i en stad som Göteborg, som bland annat resulterat i växande socio-ekonomiska klyftor, växande skillnader i ohälsotalen beroende på i

vilken stadsdel man bor och som leder till social oro, bör man ta hänsyn till hur olika utvecklingstendenser hamnar i konflikt med varandra.⁹ Abrahamsson skriver:

Ett exempel på en sådan målkonflikt återfinns mellan stadens behov av attraktivitet för att dra till sig utländska investeringar och växa å ena sidan och människors behov av centrala bostäder till rimliga hyror å den andra. Behovet av att dra till sig högutbildad arbetskraft medför krav på renovering av centralt belägna lägenheter, vilket höjer hyrorna, skapar gentrifieringsprocesser och segregation. Kommunens behov av förstärkt skattebas förstärker dessa tendenser ytterligare. Utvecklingen resulterar i att resurssvaga människor bosätter sig i samma bostadsområden med risk för stigmatisering, social utsatthet och ekonomisk marginalisering (Abrahamsson 2014:37)

Liknande målkonflikter är också tydliga på den globala arenan och på samma sätt som i Göteborg är risken stor att även dessa leder till konflikter. Men enligt Beck är dagens risker mycket svåra att kontrollera eftersom de präglas av gränslöshet eller obundenhet. Tre faktorer bidrar till denna utveckling:

1. Risker är inte geografiskt avgränsade (rumslig dimension)
2. Risker är inte begränsade i tid och dess effekter är ofta överskådliga (tidsdimension)
3. Risker är svåra att knyta till ansvar (social dimension)

Utifrån de tre dimensionerna ovan är det tydligt att dagens konflikter i Mellanöstern på ett enkelt sätt kan knytas till Becks teorier om risksamhället. Som föreliggande rapport skall visa är oroshärdarna och konflikterna i Mellanöstern inte begränsade till en viss plats och konsekvenserna av konflikterna är långsiktiga och omfattande. Situationen är följaktligen svår att förutsäga och dessutom är det mycket problematiskt att peka ut vem som bär ansvaret för dagens situation. Istället måste ansvaret delas mellan å ena sidan olika

⁹ För mer information om olika skillnader i Göteborg se rapporten *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*. Hämtad från <http://www.socialhallbarhet.se/wp-content/uploads/2014/04/Delrapport2014.pdf> (besökt 2015-06-01).

regionala och lokala parter och å andra sidan det internationella samfundet enligt Becks teori. Även historiska processer som kolonialism, imperialism och det kalla krigets effekter måste inkluderas om vi vill förstå dagens konflikter i Mellanöstern.

När Beck talar om riskers olika dimensioner så menar han att dagens risker inte kan begränsas till en viss plats eller en viss tid. Detta gäller till exempel finansiella kriser, ekologiska hot och problemet att säkerställa att framtida generationer inte utsätts för risk på grund av människors agerande i historien eller i vår egen samtid. Detta problem illustreras med hjälp av en diskussion om hur vi skall kunna kommunicera till framtidens människor att dagens kärnbränsleavfall kommer att vara farligt i flera tusen år. Beck skriver:

How can we communicate with the future about the dangers we have created?
What concepts can we form, and what symbols can we invent to convey a message to people living 10,000 years from now (Beck 2002:40)?

Vilket språk och vilka symboler skall användas som varningar när kärnavfall grävs ner eller slutförvaras? Kommer någon av dagens språk och symboler att överleva och förstås om tiotusentals år? Inget av dagens nu kända (utdöda) eller levande språk har haft en sådan livslängd och vad säger att våra egna språk har en sådan potential?

Dagens risker, konflikter och problem är också ojämnt fördelade över världen. Trots att den rika världen på många sätt har ett stort ansvar för dagens miljöproblem och den orättvisa ekonomiska fördelningen är globaliseringens och modernitetens problem framför allt synliga och som mest påtagliga i de fattiga delarna av världen. Detta skapar intressekonflikter och motsättningar mellan fattiga och rika. Ur västvärldens perspektiv är hållbarhet och ekologi överordnat den fattiga världens välbefinnande och "vår" demokrati går före deras enligt kritikerna. Världens länder är dessutom sammanlänkade i det ekologiska och globala systemet. Ett problem på ett område kommer därför att ge effekter på andra ställen på planeten.

Sammanlänkningen pekar på behovet av globala lösningar som

förankras på det nationella, regionala och mellanstatliga planet enligt Becks analys. Dessa behov kommer dock att hamna i konflikt med vad som ofta beskrivs som nyliberala ekonomiska lösningar vilka istället pekar på marknadens "behov" av avregleringar och minskad kontroll och samarbete (jfr. Abrahamsson 2014). Även detta är ett exempel på olika intressekonflikter.

För Beck blir terrordåden den 11 september 2001 och den ökade förekomsten av internationell terrorism ett symptom på ovan nämnda problem. För det öppna demokratiska samhället blir terrorism därför en risk som vi måste förhålla oss till. Samtidigt är faran överhängande att känslan av hot och risk leder till irrationella och kortsiktiga lösningar som i värsta fall kan krympa det öppna samhället och leda till ytterligare spänningar och konflikter (se till exempel Flyghed, Hörnqvist, Bäcklin, Nordén och Schoultz 2011). En ökad reglering och kontroll riskerar i värsta fall att göra dem som använder våld och terror till segrare. Istället för att betona öppenhet och acceptans för olikhet kan vår värld krympa och omvandlas till ett övervakningssamhälle som i George Orwells kända roman 1984, vilket i sin tur ökar risken för stigmatisering och nytt våld. Men när vi läser Becks tankar om risksamhället är det viktigt att påpeka att han skrev sina verk om risk före dagens mycket turbulenta situation i dagens Mellanöstern. Huruvida hans teori hade utvecklats och förändrats i ljuset av dagens situation är omöjligt att säga, men det är tydligt att han sätter fingret på flera av dagens problem när han skriver:

We need to combine economic integration with cosmopolitan politics. Human dignity, cultural identity and otherness must be taken more seriously in the future (Beck 2002:48).

För att nå fram till en sådan utveckling krävs det enligt Beck att vi utvecklar en syn på världen som vilar på en förståelse av att vi är beroende av varandra. Vi behöver till exempel uppvisa "solidarity with foreigners both inside and outside the national borders" enligt Beck (2002:50). Hur detta skall uppnås är dock inte lika klart, men

för att komma fram till en lösning av problemet med till exempel den internationella terrorismen som ofta knyts till Mellanöstern, är det enligt Beck nödvändigt att inte endast bekämpa terroristerna och terrorismen. Framför allt måste orsakerna till terrorismen och de faktorer som driver människor till att bli terrorister bekämpas och lösas på ett mer hållbart sätt. Men vad som orsakar terrorism och social oro framgår dock inte heller på ett enkelt eller otvetydigt sätt och som vi skall se i denna rapport framhålls ofta olika svar på vad som är problemet beroende på vem som tillfrågas och vilka perspektiv som beaktas.

1.1 Problem med riskbegreppet

Ordet risk har sina rötter i arabiskans *rizq*, vilket intressant nog betyder att arbeta för att få inkomst eller för att tjäna något (Wehr 1979, sv. r-z-q, 329). Men förskjutningen från arabiskans arbete för förtjänst till exempelvis engelskans och svenskans risk vilket signalerar en händelses möjliga *skadliga* konsekvenser, visar att ordet har fått en negativ klang. Risk meddelar inte bara att framtiden är öppen, att vad som helst kan hända, utan medför antingen 1) sannolikheten för att en negativ händelse ska ske såsom i ”risken att bli påkörd på denna gata är stor”, eller 2) konsekvensen av en viss händelse: ”risken är att du blir påkörd”. Risk skiljs därmed från chans som är ordet för gynnsamma konsekvenser. Såväl chanser som risker betecknar emellertid händelser som ännu inte inträffat vilket medför att varje studie av risker innebär försök att förutsäga det som i vetenskaplig mening aldrig tillfullo kan förutsägas: framtiden. Det medför inte att alla risker är lika stora. Risker är trots allt mer eller mindre sannolika, men det medför att varje studie som talar om risker måste tas för vad det är: en studie som inte bara talar om det som eventuellt kan komma att hända, utan som även begränsar sig till den domän av det möjliga som har negativa konsekvenser.

Problemet är följaktligen inte bara att riskstudier undersöker sannolikheten eller rentav bara möjligheten av det som ännu inte skett. Problemet är tillika att det inte alltid är klart innan en händelse har ägt rum om denna händelse är positiv eller negativ, med andra ord en chans eller en risk. Det finns trots allt många händelser som man inledningsvis kan tycka är negativa men som visar sig vara mycket positiva. Samtidigt kan det som är en risk för en part vara en chans eller en möjlighet för en annan. Ett företags innovationer kan vara en chans för människor med rätt utbildning att få jobb, samtidigt som det kan innebära en risk för andra att förlora sina arbeten på grund av innovationerna i fråga. När vi därför talar om risker innebär det att vi med rätt eller orätt begränsar oss till möjliga faror och därmed blundar för vad en handling eller ett skeende, även ett tillsynes destruktivt sådant, kan ha för positiva konsekvenser. Vi är dessutom sällan tydliga med att en risk för en part kan medföra en möjlighet för en annan, även om det förstås är felaktigt att beskriva risker som ett nollsummespel, som om varje chans alltid innebär någon annans risk eller rentav fara.

Ytterligare ett problem handlar om antaganden och omdömen, vilket Amos Tversky och Daniel Kahneman diskuterat i sin viktiga artikel "Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases" (Tversky & Kahnemann 1974). Tversky och Kahnemann undersöker hur människor rättfärdiggör tankar och utsagor av typen "Jag tror att...", "chanserna för detta...", "det är osannolikt att...". Tversky och Kahnemann diskuterar dessa frågor utifrån en mängd olika exempel, varav flera är intressanta för studier om risker. De berör exempelvis ett experiment där personen Steve beskrivs som väldigt blyg och tillbakadragen, hjälpsam men ointresserad av människor, och där testpersoner ska anta vilket arbete han har: är Steve exempelvis bonde eller bibliotekarie? Trots att det gick 20 manliga bönder på varje manlig bibliotekarie i USA när experimentet utfördes så väljer fler testpersoner att anta att Steve är bibliotekarie än bonde, med tanke på att beskrivningen av Steve matchar den stereotypa bilden av en bibliotekarie. Tversky och Kahnemann blottlägger härigenom att

vi sällan kan bortse ifrån att vi fattar irrationella omdömen baserade på antaganden som bygger på stereotyper snarare än statistiska resultat. Tversky och Kahnemann beskriver detta som *insensitivity to prior probability of outcomes* – alltså en okänslighet inför tidigare utfalls sannolikhet. Detta är mycket viktigt att ha i åtanke när man diskuterar samhällsrisker. Vi kan inte basera en diskussion om risker på möjliga antaganden, då dessa kan vara baserade på fördomar och okänslighet inför tidigare utfalls sannolikhet. Det är exempelvis därför vi bör ta ökningen av anmälda islamofoba hatbrott de senaste åren på djupt allvar.

I nästa avsnitt ger vi en bild av de senaste decenniernas utveckling i Mellanöstern med ett speciellt fokus på framväxten av IS.

2. Historisk inledning

I denna historiska inledning ges en analys av utvecklingen i Mellanöstern och Nordafrika från attentaten 11 september 2001, över kriget mot terrorismen, invasionerna av Irak och Afghanistan, de konflikter invasionerna gav upphov till, vidare mot den arabiska vårens utveckling till vad som kallats arabisk höst med den svåra utvecklingen i Irak och Syrien. Inledningsvis diskuteras begreppet terrorism och utvecklingen från en teori om *counter insurgency*, upprorsbekämpning, till en teori om *counter terrorism*, kontraterrorism, samt terrorismens roll i ett mediasamhälle. Avslutningsvis behandlas IS, den Islamiska staten, framväxt och teologi bland annat utifrån en närläsning av organisationens tidskrift *Dabiq* som vänder sig till en engelsktalande publik. Det här avsnittet är följaktligen en översikt av situationen och diskussionen om terrorism samt utvecklingen i framför allt Afghanistan, Egypten, Irak och Syrien, vilket leder oss framåt mot en analys av risker och möjligheter som situationen i Mellanöstern och Nordafrika medför i Sverige.

2.1 11 september som historisk vändpunkt?

När blir en händelse historisk? Svaret är allt annat än entydigt. Ju mer vi betraktar en historisk situation, desto svårare blir det att säga när den påbörjas eftersom all historia har en förhistoria. Vi lurar därför ofta oss själva när vi tror att vi med visshet kan datera begynnelsen av en epok och på så sätt bestämma när en tidigare epok avslutas. Samtidigt vill nog få av oss förneka att det finns historiska vändpunkter. Al-Qaidas attack mot Pentagon och World Trade Center, och försöket att angripa Vita huset, den 11 september 2001 är en sådan vändpunkt, som både leder bakåt och framåt. Följer vi den bakåt backar vi exempelvis in i den sovjetiska invasionen av Afghanistan 1979. Vi möter då också USAs, Saudiarabiens och Pakistans stöd till de mujahedinkrigare som slogs mot den och bland

vilka en pashtunsk organisation, de så kallade talibanerna, skulle ta makten 1996. Vi möter också de brittiska och franska kolonialmakternas Sykes-Picot-avtal från 1916, som avgjorde gränserna för nuvarande, sönderfallande stater som Syrien och Irak. Därigenom grundlades en del av de konflikter som för oss mot framtiden, vår samtid, då terroristorganisationen IS cirkulerade fotografier på när de symboliskt förstörde gränserna för Sykes-Picot-avtalet (se *Dabiq*, Vol 1, 13).

Slaget om historien är på detta sätt en viktig del i den propagandaföring som rebellgrupper, terroristorganisationer men också stater och demokratiska politiska organisationer är inbegripna i, vare sig de vill det eller ej. Detta är mycket tydligt med IS, som i eskatologisk yra förkunnar att de vill bilda ett sunnimuslimskt rike, som sträcker sig över nationsgränserna för flera av Mellanösterns existerande stater. På så sätt hamnar de inte bara i konflikt med shiamuslimer, kristna, judar och andra religiösa och etiska grupper. De hamnar också i konflikt med den sunnimuslimska majoriteten som inte accepterar deras tolkning av islam, samt med andra terroristorganisationer vilka säger sig representera en ”äkta” form av sunniislam, såsom i Syrien där de ligger i krig med al-Nusrafronten, Al-Qaidas gruppering i landet. Detta medför att vi knappast ska tro på myten som IS sprider om sig själva, även om den är del i fenomenet IS och därför måste förklaras. Tvärtom bör vi som den brittiske mellanösternexperten och statsvetaren Charles Tripp påpekat ifrågasätta deras världsbild och analysera organisationen utifrån dess politiska och ekonomiska agerande, som Tripp ser som ett typiskt försök att bilda en auktoritär stat premierande en religiös grupp på bekostnad av alla andra (Tripp 2015). Ideologi är viktigt, speciellt när det kommer till en rörelse som IS, men även andra faktorer måste tas in i beräkningen. IS projekt att grundlägga vad Tripp träffande har kallat för ett rentierkalifat är lika ekonomiskt och politiskt som religiöst, vilket medför att IS beskrivits som ett multinationellt företag, ett slags terrorkoncern (Whitehead 2014).

2.2 Begreppet terrorist

Det är nog få som skulle förneka att 11 september 2001 blev en historisk vändpunkt i den meningen att attentaten ledde till en förändrad världspolitik. Kriget mot terrorismen som George Bush blev en härold för har enligt president Barack Obamas administration inget slut i sikte, trots att Al-Qaidas ledarskap decimerats, trots invasioner av Afghanistan och Irak, och en budget som nu överskridit många miljarder dollar. I en artikel i ”The Journal of Strategic Studies” från 2014 ställer också den politiske strategen Audrey Kurth Cronin den viktiga frågan: vad innebär det att segra i kriget mot terrorismen? (Cronin 2014).

Cronin beskriver terrorism som taktisk krigsföring och är kritisk till att kriget mot terrorismen genomsyras av en liknande taktisk kortsiktighet. Det medför att många operationer mot terrorism inte underordnas en strategisk plan som kan få medlen – som drönarattacker och liknande operationer – att motsvara målet att segra i kampen mot terroristerna (Cronin 2014, 176). Cronin beskriver exempelvis hur Obama har reducerats till en slags ”tactician-in-chief”, tillsynes oförmögen att utarbeta en fungerande strategi för att dra sig ur eller rentav segra i det alltmer kostsamma kriget mot terrorismen (Cronin 2014, 186). Cronin är särskilt kritisk till det hon ser som att USA har gått över sina juridiska och moraliska gränser i takt med att man exempelvis legaliserat riktade mord på sina fiender och även dödat amerikanska medborgare knutna till militant jihadism och al-Qaida som Kamel Derwish, Anwar Awlaki och Samir Kahn innan dessa har ställts inför rätta och fått sin sak prövad (Cronin 2014, 187). Denna taktiska, kortsiktiga krigsföring är för Cronin en strategisk risk, då den tenderar att spela terroristerna i händerna, vilkas strategi ofta bygger på att provocera fram statlig repression genom sina aktioner och påvisa sitt martyrskap för att locka nya rekryter och motivera sina dåd.

Det är emellertid inte bara frågan om hur kriget mot terrorismen ska kunna upphöra som är problematiskt, även begreppet terrorist är omtvistat: vad utmärker en terroristisk handling? Vem är terrorist? Sociologen Lisa Stampnitzky på Harvard University har i en studie från 2013 visat hur flygkapningar, attentat och liknande kriminella handlingar länge inte beskrevs som terroristhandlingar i media, statliga undersökningar eller ens i juridiska sammanhang, utan ofta som exempel på olika former av *insurgency*, uppror (Stampnitzky 2013, 50). Men sedan åtminstone sjuttioalet har liknande handlingar alltmer definierats som terroristiska snarare än som *insurgency*. Stampnitzky kritiserar denna vidgning av terroristbegreppet som hon menar närmast mystifierar vad som måste förklaras (Stampnitzky 2013, 203). Begreppet *insurgent* implicerar en företeelse som måste förstås i sig, medan begreppet terrorist implicerar något som har ett förklaringsvärde i sig, snarare än att verka som ett namn på en ekonomisk, kulturell och politisk företeelse som kräver analys, menar Stampnitzky. Stampnitzky identifierar därför en risk i att terrorister beskrivs som irrationella subjekt snarare än som politiska aktörer vars handlingar går att förklara och därför motverka genom vad hon beskriver som såväl politiska som polisiära handlingar (Stampnitzky 2013, 49 f).

Stampnitzky vill inte lägga begreppet terrorist i giftskåpet, vad hon pekar på är att en viss form av kriminell aktivitet under sjuttioalet börjar beskrivas som terroristisk i takt med att terrorattentat uppfattas som en ständig, möjlig risk samhället måste skydda sig för. Terrorism definieras på detta sätt som *illegitimt och illegalt våld*, men denna definition av terrorism tenderar enligt Stampnitzky att skymma vad som måste förklaras: varför rörelser som söker sig mot terrormetoder växer fram, hur de lyckas rekrytera och varför de erhåller legitimitet i olika kretsar trots att de av samhället beskrivs som illegitima och illegala.

En förståelse av så kallad terrorism som undviker att förklara och undersöka attentats och politiska handlingars motiv och orsaker låser

sig på så sätt vid att administrera effekter snarare än att motarbeta orsaker och blir därigenom, menar Stampnitzky, ineffektiv och kan utmynna i vad hon beskriver som a *politics of anti-knowledge* (Stampnitzky 2013, 186). Med andra ord, en medveten vilja att inte förstå de fenomen som beskrivs som terroristiska (ett liknande resonemang återfinns hos Mattsson och Perris 2015). Stampnitzkys analys av terroristbegreppets utveckling är därför parallell med Cronins kritik av den taktiska formen och den strategiska ineffektiviteten, som enligt henne utmärker kriget mot terrorismen.

Cronin citerar i sin artikel Michael Leiters ord efter att han nyligen avslutat sitt arbete som ledare för USAs National Counterterrorism Center, att ”även om terrorismen är reell ... så är den inget existentiellt hot mot vårt samhälle” (citat hämtat från Cronin 2014, 194). Detta innebär inte en bagatellisering av terroristhot menar Cronin, men väl ett erkännande av terrorismens begränsande makt. Hotet är reellt men lokalt: att ta det på allvar innebär att man inte förstör det.

Både Cronin och Stampnitzky uppmanar därför till en form av besinning, inte för att negligera problemet utan för att förstå det till sin natur och som något mer komplicerat än en enkel risk. Den flora av expertlitteratur om terrorism som en ständig irrationell risk daterar Stampnitzky till sjuttioalet (Stampnitzky 2013, 34). Om terroristiska dåd tidigare i regel handlade om ekonomisk utpressning och liknande börjar de nu bli en form av teatrala aktioner där olika aktörer försöker påverka sina fiender och/eller tvinga fram olika politiska mål, såsom exempelvis frigivande av fångar, med hjälp av det moderna samhällets globaliserade medietekniker. En historisk vändpunkt är den så kallade Münchenmassakern september 1972, då palestinska aktivister kidnappade och mördade elva israeliska idrottsmän. Precis som attentaten 11 september 2001 blev Münchenmassakern en mediahändelse av rang, och verkade enligt Stampnitzky som startpunkten för en ny diskussion om terrorism, då dylika kriminella aktörer allt mer sällan beskrevs som *insurgents*,

upprorsmän, utan som terrorister. På detta sätt skedde en övergång ifrån en teori om behovet av *counter insurgency*, upprorsbekämpning, till en teori om terrorism och terrorister (Stampnitzky 2013, 49 ff). Det medför följaktligen att den diskursiva förändringen också motsvarades av reella tekniska och politiska förändringar, såsom att olika militanta grupper började använda mediasamhällets nya möjligheter för sin politiska aktivism.

Robin Wagner-Pacifi har beskrivit framväxten av terrorismen under sjuttio-talet som ett *socialt drama* (Wagner-Pacifi 1986).

Terroraktioner iscensätter en politisk dramaturgi genom att anspela på känslor, affekter och spänning, för att åstadkomma förändring. Wagner-Pacifis undersökning av den italienska stadsgerillan Röda brigadernas kidnappning av Aldo Moro 1978 som en form av politisk melodram vilken media, röda brigaderna och det italienska samhället hjälptes åt att spela upp, fångar den mediala och politiska logik som dagens rebellgrupper verkar inom. Dagens globaliserade och medialiserade värld gör att konflikter förflyttas över nationsgränserna och att handlingar i ett land snabbt får ett eko i ett annat. IS är ett exempel på den nya generation av framgångsrika terroristgrupperingar, vilka använder den nya tekniken i sin propagandaföring mot väst, men också mot de nuvarande regimer som härskar eller i många fall snarare försöker härska i Nordafrika och Mellanöstern (för mer om dessa frågor och deras koppling till teologi se avsnitt 2.7).

2.3 Svaga stater och militära invasioner

Tre år efter att invasionen mot Afghanistan inleddes 2001, och ett år efter att invasionen mot Irak påbörjades 2003 utifrån argumentet att landet hade massförstörelsevapen (något som inte var fallet, se Blix 2013) skrev den amerikanske statsvetaren Francis Fukuyama en artikel i *The Guardian* om Ronald Reagans bortgång och attentaten 11 september 2001 (Fukuyama 2004). Likt många andra menade Fukuyama att 11 september var en händelse av avgörande betydelse,

men inte för att det inledde kriget mot terrorismen utan för att det signalerade behovet att, med Fukuyamas ord, ta tillbaka staten. Titeln på artikeln var också tydlig: *Bring back the state* och 11 september visade att Reagans era närmade sig sitt slut. Fukuyama hade applåderat Ronald Reagans (1911–2004) och Margaret Thatchers (1925–2013) utmaning av välfärdsstatens utbredning och negativa inverkan på vad dessa nyliberala politiker menade var en effektiv marknad. Deras politik var nödvändig för att ta sig an den nya ekonomins utmaningar med en globaliserad marknad och ett växande, internationellt finanskapital, menade Fukuyama. Staten behövde slimmas. Ekonomin avregleras. Detta hade föranlett Fukuyama att optimistiskt utropa historiens slut i sin klassiska bok *The end of history and the last man* när muren föll och Sovjetunionen imploderade, men 2004 såg han orosmoln på himlen (Fukuyama 1992, Fukuyama 2004). Terroristattentaten 11 september visade nya politiska risker och bekräftade att Reagans era var över: staten måste komma tillbaka, för utifrån Fukuyamas perspektiv vilar terrorismens framväxt på ett antal svaga stater som sträcker sig från Nordafrika och Mellanöstern till Balkan och delar av Asien. Politisk stabilitet måste komma före eventuella ekonomiska reformer, konstaterade Fukuyama, och citerade Milton Friedman som självkritiskt påpekat att det var fel av honom att uppmana till privatiseringar i de forna sovjetstaterna innan ett fungerande rättsväsende vuxit fram: "Det visade sig att rättsstaten är mer grundläggande än privatiseringar" (citat hämtat från Fukuyama 2004).

Även om man kan bestrida att 11 september innebar ett slut för den form av ekonomisk politik med fokus på avregleringar och inflationsbekämpning som var vägledande för det Fukuyama beskriver som Thatchers och Reagans revolution, så är det i alla fall säkert att den dagen förändrade Washingtons förhållningssätt till Mellanöstern. Under en lång period premierade USA stabilitet i Mellanöstern. Interventioner gjordes inte för att destabilisera regionens geopolitiska ordning, utan tvärtom för att säkra den. När

Afghanistan invaderades av Sovjetunionen 1979 började CIA tillsammans med Pakistans underrättelsetjänst ISI, Inter Service Intelligence, arbeta för att omvandla det afghanska motståndet till ett globalt muslimskt uppror mot invasionen (Lansford & Covarrubias 2003, 10). Förhoppningen var att omkringliggande länder och andra muslimska parter skulle stödja kampen mot Sovjetunionen och därmed förhindra en förändring av den geopolitiska balansen i området. Det innebar att tiotusentals muslimska krigare från ett fyrtiotal länder anslöt sig till konflikten mellan åren 1982 och 1992. En av dessa var saudiern Osama bin Ladin som stod den pakistanska underrättelsetjänsten nära och snart skulle ta del i upproret (Lansford & Covarrubias 2003, 28). Trots att forskare, som Amaury de Riencourt redan på åttiotalet påpekade att många av de afghanska mujahedinkrigarna mer kämpade för regional autonomi än mot invasionen, försökte USA skapa en nationell och i förlängningen transnationell enhet mot den ryska invasionen för att säkra Afghanistans fortbestånd (Lansford & Covarrubias 2003, 24). Målet var följaktligen politisk stabilitet trots att kritiker menade att de medel man använde undergrävde detta. Kuwaitkriget 1990-91 var på samma sätt ett försök att bevara den geopolitiska ordningen i området genom att rädda konungariket i Kuwait från Iraks invasion (Duffield & Dombrowski 2009, 69).

Attentaten 11 september 2001 bidrog till att denna stabiliserande strategi förändrades: Bush-administrationen argumenterade nu för att auktoritära politiska system, såsom det i Afghanistan och Irak, radikaliserade oppositionen och lade grunden för terrorism vilket skulle kunna hota USA och väst (Duffield & Dombrowski 2009, 70). Det enda sättet att stoppa terrorismen, argumenterade man, var genom att destabilisera regionen och om man inte kunde tvinga fram demokratiska regimer så skulle man åtminstone förändra den geopolitiska balansen så att olika grupperingar äntligen fick komma till tals (Duffield & Dombrowski 2009, 70). Bush-administrationen förordade en strategi av vad som kallades *constructive instability* (konstruktiv instabilitet): genom att tvinga fram politisk instabilitet

skulle diktatoriska länder utvecklas i en demokratisk riktning (Satloff 2005). Men som Shadi Hamid nyligen påpekat blev denna strategi alltmer problematisk i samband med det palestinska valet 25 januari 2006 då Hamas kom till makten (Hamid 2014, 60). Problemet med Hamas var inte bara att det var en islamistisk gruppering. Organisationen var också upptagen på USAs terroristlista. Samma år kom dessutom den USA-stödde Nuri al-Maliki till makten i Irak. Detta förvärrade de inre stridigheterna och konflikterna i landet, vilket vi ska beskriva mer i detalj i stycke 2.5. Den konstruktiva instabiliteten och den demokratiska processen visade sin baksida: att ”fel” partier kan vinna parlamentariska val, som i Palestina, och att en alltför långt gången destabilisering mycket enkelt kan få stater att rasa samman i interna konflikter vilket skulle ske i Irak.

Det kan tyckas förvånande att erfarenheterna i Afghanistan 1979-1992, för att inte tala om inbördeskriget 1992-1996 då talibanerna fick makten, inte varnade Bush-administrationen för den konstruktiva instabilitetens konsekvenser. Efter decennier av militära konflikter i Afghanistan tog talibanerna makten 1996, till detta bidrog inte minst att de var en pashtunsk organisation och att de dessutom hade lovat att inte ta eller behålla makten när de gick in i Kabul. De hade starkt stöd hos viktiga delar av befolkningen då de erbjöd fred och ordning till ett land sönderslitet av en konflikt som pågått i mer än femton år. Men trots sitt löfte tog de makten och Afghanistan blev alltmer en slags terroriststat, där grupper som slogs i Kosovo och Tjetjenien kunde träna och där al-Qaida hade en viktig bas. Efter att al-Qaida angripit amerikanska mål som ambassaderna i Nairobi, Kenya och Dar el Salaam, Tanzania, 1998, krävde USA, enligt journalisten Anand Gopal, att bin Ladin skulle utlämnas, vilket talibanerna erbjöd om de fick döma honom i egen domstol, eller sända honom till ett annat muslimskt land (Gopal 2014, 12). När Washington inte gick med på detta lät talibanerna bin Ladin försvinna från radarn och efter attentaten 11 september invaderades Afghanistan 2001.

Fjorton år senare har tiotusentals människor dödats i den militära konflikten som ännu inte nått något slut (Rogers & Chalabi 2010). Samma tragiska och komplicerade utveckling har vi sett i Irak. Redan tre år efter invasionen, i oktober 2006, rapporterade läkartidskriften *The Lancet* att det dött mer än 650 000 människor sedan 2003 på grund av invasionen och konflikterna den ledde till (Burnham, Gilbert, Lafta, Riyadh, Doocy, Shannon & Roberts, Les 2006). Ali Allawi, som under en tid var försvars- och finansminister i Irak efter kriget, formulerar det i sin bok om ockupationen av Irak som att västmakterna vann kriget, men förlorade freden (Allawi 2007):

Den irakiska stat som vuxit fram under de senaste åren är inte någon som många människor är beredda att ge sin lojalitet. Den är oälskad av sunniaraberna, som förlorat kontrollen över den, och den är knappt tolererad av kurderna. 'Vi kan redan känna lukten av ett fritt Kurdistan', sa en kurdisk minister till författaren. Även shiamuslimerna, som har varit de som tjänat mest på centralstaten, ser mest på den som en institution som skänker dem jobb och tjänster. Den växande instabiliteten, och statens egen svaghet, alienerar fler och fler människor – vilka därmed lämnar Irak för andra horisonter (Allawi 2007, 458, vår översättning).

De här orden från 2007 har besannats utan undantag. Afghanistan och Irak har slitits sönder i olika konflikter och utlovar på inget sätt den starka statens tillbakakomst som Fukuyama började hoppas på i början av tvåtusenålet. Tvärtom är dessa länder i dag exempel på det politiska förfall vilket enligt Fukuyama hotar alla länder som inte lyckas erbjuda sina medborgare stabilitet, ordning och välfärd (Fukuyama 2014, 315). Globaliseringen av demokratin har därför nått en gräns i själva det faktum att dess exportörer, med Fukuyamas ord, inte känner till "vilka de lokala eliterna är, hur de tolkar sina intressen och därför [inte heller förstår] hur beredda dessa är att motstå välmenande planer för reform eller förvandling" (Fukuyama 2014, 316).

2.4 Från arabisk vår till arabisk höst

Under 2011, när upproren slog till i Tunisien, Egypten och Libyen för att snart sprida sig till Bahrain, Israel, Syrien och andra länder,

hoppades många att inte bara de diktatoriska ledarna skulle falla utan att religiösa och etniska konflikter skulle kunna överskridas. Det tenderade de också att göra då människor med olika bakgrund förenades i gemensamma protester på gator och torg. Speciellt verkade slagordet *ash-sha'b yurid isqat an-nizam*, "folket vill att regeringen ska falla", som spreds från Tunisien till Egypten, Jemen, Jordanien och andra arabisktalande länder, som ett tecken på att sekulära och religiösa, muslimer och kristna, förenades mot diktatoriska regimer, arbetslöshet och fattigdom (se till exempel Fazlhashemi 2013). Resningarna för demokrati och mot sociala orättvisor var på allvar och både västmakter och arabländer hade åtminstone inledningsvis svårt att se hur de borde ställa sig till att regimer som tidigare fått stöd från EU, USA och Arabförbundet, plötsligt hotades att välta över ända. Egypten hade exempelvis sedan 1979 varit det land som efter Israel fått mest ekonomiskt stöd av USA (McMahon & Zeiler 2012, 555), medan Gaddafi, länge avskydd av västmakterna, börjat samarbeta med EU för att bevaka Europas gränser (Youngs 2013, 120). Samarbetet med Libyen var inte heller unikt. EU hade även tagit hjälp av Egypten, Jordanien och Algeriet för att säkra sina gränser (Youngs 2013, 119). När Gaddafi började attackera demonstrationer med militära medel och upproret blev ett inbördeskrig var det emellertid omöjligt att bara se på. Nato gick in med attackflyg mot Gaddafis trupper för att skydda upprorsmännen och hjälpa dem att välta regimen över ända, medan Saudiarabien sände trupper till Bahrain 2011 för att slå ned upproret (Holmes 2014). Från Saudiarabiens sida påstods att det var för att skydda finansdistriktet i Manama, där demokratirörelsen ockuperat den så kallade pärlrondellen, men Hamad bin Isa al Khalifa – Bahrains konung sedan 2002 – passade samtidigt på att utlysa undantagstillstånd och några dagar senare rullade polisen in sina bepansrade bilar på pärlrondellen och upprorets nederlag var ett faktum (Joyce 2012, 118). USA, som har sin femte flotta strategiskt stationerad i Manama, förhöll sig avvaktande, och försökte ha goda kontakter med alla parter (Joyce 2012, 118).

Många har i dag hört talas om Mohamed Bouazizi, den unge tunisiska gatuförsäljaren som brände sig själv till döds utanför polisstationen i Sidi Bouzid 17 december 2010, i en protest mot att hans varor konfiskerats av polisen (Ncube & Anyanwu 2012). Några dagar därefter utbröt kravaller och demonstrationer runtom i landet och upprorsvågen började spridas till andra länder. Den 17 januari tände en egyptisk bagare, Abdo Abdelmoneim, eld på sig själv efter att han vägrats sin andel av subventionerat vete.¹⁰ Det och minnet av bilderna på Khaled Said, som egyptisk polis brutalt mördat året innan, ledde till att de politiska marscherna 25 januari som krävde frihet, bröd och slut på polisväldet utmynnade i ockupationen av Tahrir och slutligen Hosni Mubaraks fall (för mer information om Said se Abdelaty 2010; för den allmänna utvecklingen under denna period se Fazlhashemi 2013). Nu hade regimerna i Tunisien, Egypten och Libyen fallit, även Jemen stod på spel där en växande rörelse krävde social rättvisa och president Abi Abdullah Salehs avgång. Även här blev upproret åtminstone inledningsvis framgångsrikt – nyval utlystes februari 2012 – men 2014-2015 ledde konflikten över i krig då Huthi-grupper, som varit upproriska sedan åtminstone 2004, tog över huvudstaden Sana'a och provocerade Saudiarabien att gå in med trupper.

Några månader efter Abdo Abdelmoneims självmord tände den israeliske aktivisten Moshe Silman eld på sig själv under en stor demonstration mot ökande klyftor i landet och senare följde krigsveteranen Akiva Mafa'i Silmans exempel, och de blev på så sätt två martyrer för det israeliska motståndet mot sociala orättvisor (Evan & Reuters 2012). I Syrien hade protesterna mötts med militärt våld från Bashar al-Assads sida, för att inte tala om tortyr och förföljelse av demonstranter och rebeller, vilket fick den Fria Syriska Armén, som bildats av militärer som lämnat armén och andra grupper, att svara med militära medel. I takt med att upproret i Syrien alltmer utvecklades till inbördeskrig gick upproren ifrån en

¹⁰ Se mer om dessa protester i *Al-Arabiya News* 15 januari 2015. Hämtad från: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/01/17/133833.html> (besökt 2015-06-15).

sekulär retorik till en mer religiöst sådan. De beväpnade milisgrupperna startades ofta på landsbygden och mobiliserade unga, fattiga sunnimän i bataljoner som främst förenades utifrån sitt hat mot familjen Assad och att de som sunni tillhört en majoritet som förtryckts av Baathpartiets envælde (Lund 2014, 436). Få av dessa grupper hade kontakt med de massor och grupperingar som inledningsvis förde upproret mot en riktning där religiösa och etniska konflikter överskreds snarare än accentuerades. Bataljonerna som vuxit fram sedan Assad började möta protesterna med ett brutalt militärt våld och rena massakrer identifierade sig allt mindre med den Fria Syriska Armén, som under början av upprorets militära fas var samlingsnamnet för de beväpnade rebellerna.

De första motståndsledarna i Syrien hade som sagt kommit ur den syriska armén, exempelvis överste Riad el-Asaad, som var sunni men inte islamist, men dessa förlorade alltmer kontrollen över situationen då upproret spreds till den fattiga landsbygden och beväpnade grupper började ta egna initiativ. Samtidigt hade länder som Qatar och Saudiarabien, vilka hade ett horn i sidan till Assadregimen på grund av dess närhet till Iran och samarbete med Hizbollah, börjat smuggla in vapen till de beväpnade sunnigrupperna via Turkiet som lät gränsen stå öppen, vilket i sin tur tryckte tillbaka de sekulära och moderata grupperingarna i motståndet och stärkte de mer sekteristiska sunnigrupperingarna (Lund 2014). De etniska och religiösa konflikterna som Assadfamiljen, vilka tillhör alawiterna (även omnämnda som Nusayrier), spelat på för att hålla samman sitt envælde militariserades nu både inifrån och utifrån. Vid sidan av stödet från Qatar, Saudiarabien och Turkiet uppmanade dessutom predikanter, politiker och hjälporganisationer i den muslimska världen till ekonomiskt och rent militärt stöd till de nya sunnigrupperingarna (Lund 2014, 437). Det militariserade konflikten ytterligare då nya grupper drogs in i konflikten. Islamistgrupper som IS och Nusrafronten samt andra jihadistkrigare anslöt, vilket förde in landet i den situation som vi har i dag, med ett utdraget, sekteriskt inbördeskrig.

Sedan upproren bröt ut i Tunisien och Egypten i slutet av 2010 och början av 2011 har regimer välts i Tunisien, Egypten, Libyen, Jemen, medan länder som Bahrain och Syrien skakats om av väldiga uppror och i det senare fallit gått in i rent inbördeskrig. Dessutom har stora protester ägt rum i Algeriet, Irak, Jordanien, Kuwait, Marocko, Israel och Sudan, medan mindre protester skakat om Mauretania, Oman, Saudiarabien, Djibouti, Västsahara och Palestina (Ncube & Anyanwu 2012). En förklaring till dessa protester är den stora andelen unga arbetslösa och fattiga.

Arbetslösheten och ungdomsarbetslösheten är störst i världen i Mellanöstern och Nordafrika, och en tredjedel av befolkningen i denna region är mellan 15 och 29 år (Ncube & Anyanwu 2012). En stor del av befolkningen befinner sig i en mycket svår situation såväl politiskt som ekonomiskt. Lokala problem, som den svåra torkan i Nordöstra Syrien under 2000-talet, då 2-3 miljoner tvingades in i extrem fattigdom och hundratusentals hungerflyktingar trängde in i städerna och byggde upp slumstäder, gjorde inte saken bättre (Lund 2014, 122). Under tvåtusenålet skakades Mellanöstern och Nordafrika om av två perioder av kraftiga, globala prishöjningar på basmatvaror, vilket lade grunden för politisk orolighet då prisökningar som kan tyckas små i vår del av världen innebär stora problem för världens fattiga. De globala prishöjningarna var speciellt allvarliga i denna region eftersom vete och liknande basvaror till stor del importeras. De ökade priserna på mat var därför en viktig orsak till den arabiska våren vid sidan av hög arbetslöshet och än högre ungdomsarbetslöshet (Lund 2014). År 2011 var till exempel ungdomsarbetslösheten över 20 % i hela regionen (Lybbet & Morgan 2013). Den politiska utvecklingen sedan 2011 har inte heller förbättrat situationen för de många arbetslösa och fattiga i denna del av världen.

I och med konflikterna i Syrien och Libyen har miljoner människor drivits från sina hem. I slutet av 2013 hade redan 1 miljon syrier tagit

sig till Libanon och ännu fler har tvingats fly sedan dess (Global employment trends 2014, 63). International Labour Office (ILO) har varnat för vad denna migration kan innebära för omkringliggande länder till Libyen och Syrien som Jordanien, Egypten, Libanon och Tunisien. Dessa länder har redan en väldigt hög arbetslöshet och en svag och rentav försämrad tillväxt, vilket inte underlättas av regionala konflikter. De underliggande orsakerna till de politiska oroligheter som bröt fram 2011 vad gäller arbetslöshet, levnadskostnader och demokratisk representation, har inte förbättrats utan bäddar enligt ILO för framtida uppror (Global employment trends 2014). I takt med att priser på råvaruolja minskat, de politiska oroligheterna fortsätter och miljoner med människor är på flykt så är situationen mycket dystert i många av länderna i Mellanöstern och Nordafrika. Detta är den allmänna bakgrunden till IS uppkomst på den globala arenan 2014, och IS framväxt ska nu beskrivas mer i detalj, vilket följs av en kort diskussion av begreppen islamism och jihadism i avsnitt 2.6 och därefter en analys av gruppens ideologi i stycke 2.7.

2.5 Islamiska statens framväxt

Enligt den norske forskaren Truls Hallberg Tønnessen kan IS framväxt beskrivas som ett drama i tre akter. Till skillnad från majoriteten av västerländska medier som beskrivit IS som ett nytt fenomen vilket uppstår sommaren 2014 är det nödvändigt att se hur den första akten påbörjas med händelserna kring den amerikanska erövringen och ockupationen av Irak 2003. Oroligheterna som följde efter invasionen har dessutom en längre förhistoria med rötter i andra så kallade takfir-rörelser som till exempel *Jama'at al-Tawhid wal-Jihad*.¹¹ Medvetna om denna förhistoria kommer vi att följa

¹¹ Enligt bland annat Thomas Hegghammer (2009) och Loretta Napoleoni (2005) är det nödvändigt att börja redan i den sovjetiska ockupationen av Afghanistan år 1979. Denna händelse kommer att bli början på den internationella *mujahidin*-rörelsen som kommer att attrahera muslimer från hela världen att gå med i något som beskrivs som ett heligt krig mot Sovjetunionen. Denna kamp kommer att få

Tønnessens framställning. Som vi redogjort för ovan innebar erövringen av Irak 2003 att den existerande maktbalansen kom att förändras radikalt. Under Saddam Husseins styre mellan åren 1979 och 2003 styrdes landet av Baathpartiet och de ledande positionerna innehades av sunnimuslimer (och inte minst av släktingar till Saddam Hussein). Från och med invasionen 2003 startade en avbaathifieringsprocess som innebar att stora delar av den tidigare statsapparaten byttes ut och ersattes med nya funktionärer. När amerikanerna erövrade landet och Saddam Hussein avsattes och avrättades 2006 försköts maktbalansen till nya grupper. Tønnessen skriver:

Den irakiske hæren ble oppløst, noe som førte til at et sted mellom 400 000–800 000 profesjonelle soldater og offiserer både mistet sin inntekt, sin posisjon i samfunnet og ikke minst sin evne til å forsørge familien. Som en del av de-baathifieringen mistet også mellom 50 000–100 000 tidligere offentlig ansatte sine stillinger på grunn av deres medlemskap i Baath-partiet (Tønnessen 2014, 25).

Det maktvakuum som uppstod efter Saddam Hussein fylldes snabbt av andra etniska och religiösa grupper som kurder och shiamuslimer. I mångt och mycket genomfördes den så kallade avbaathifieringspolitiken med den amerikanska ockupationsmaktens godkännande och Iraks nya ledare – till exempel Ahmad Chalabi och Nuri al-Maliki – stod i nära relation till USA. Detta faktum skapade spänningar och ökade konflikter mellan olika grupperingar i det irakiska samhället (Tønnessen 2014, 25–26). Västmakternas invasion av Irak hade lämnat ett land i spillror som inte kunde hållas samman trots att Världsbanken och Förenta nationerna förvaltade investeringen av miljarder för uppbyggandet av en ny stat i Irak. Konflikterna blev speciellt tydliga under Nuri al-Malikis styre i Irak 2006 – 2014, då regimen privilegierade shiagrupperingar och kraftigt missgynnade, och i vissa fall direkt förtryckte, delar av sunnibefolkningen och på

USAs stöd och i mångt och mycket är det amerikanerna som finansierar och tränar de krigare som inledningsvis bekämpar den sovjetiska ockupationen.

det sättet bäddade för IS framväxt. Den utbredda korrruptionen i den irakiska armén och många sunnigrupperns aversion mot al-Maliki var ingen hemlighet, men trots detta blev världen tagen på sängen när IS utan större problem tog över Mosul och Tikrit den tionde och elfte juni 2014. Varningstecken hade dock uppmärksammats lång tidigare. I en artikel i *The Washington Post* menade Ali Khedery, den amerikanske armétjänsteman som arbetat längst i Irak, att utvecklingen mot inbördeskrig mellan religiösa och etniska grupper i Irak inte bara kunde förutses utan även förhindras (Khedery 2014).

Det finns också tecken på att religiösa och etniska gemenskaper hade fått en ökad betydelse redan före invasionen 2003 och störtandet av Baathregimen. På grund av krigen mellan Iran och Irak (mellan 1980–1988) och det första Gulfkriget 1990–1991 hade den irakiska statsapparaten i stort sett kollapsat och en allt större andel av befolkningen förlitade sig på familj, klaner och religiösa sammanslutningar för att klara sina vardagliga behov. Detta faktum innebar att religiösa grupperingar hade fått en ny och ökad betydelse i samhället. Som en följd av dessa processer uppstod flera så kallade miliser, till exempel *Jaysh al-Mahdi* som leddes av den shiitiska ledaren Muqtada al-Sadr (f. 1973), och den kurdiska *Peshmerga*-rörelsen började få allt större inflytande. Samtidigt behöll klanledare i olika delar av Irak sin lokala makt. De ökade spänningarna i Irak blev inte minst tydliga i valet 2005 som i stor utsträckning bojkottades av sunniaraberna vilka i allt högre utsträckning upplevde sig som förlorare i den nya situationen (Tønnessen 2014, 26-27).

Det är mot denna bakgrund som al-Qaidas inträde i Irak måste förstås. I april 2004 etablerar Abu Mus'ab al-Zarqawi (d. 2006) gruppen *Tawhid wa'l-Jihad* (som i oktober samma år bytte namn till *Tanzim al-Qa'ida fi' Bilad al-Rafidayn*) och al-Qaidas närvaro i Irak är ett faktum (Tønnessen 2014, 27; se även Napoleoni 2005). Vid denna tidpunkt rör det sig om en mycket liten rörelse och deras politik och strategi som initialt hade hyllats av al-Qaida blir så småningom ifrågasatt av Ayman al-Zawahiri från al-Qaida (Lönegård

2014/2015, 24). Förutom att avrätta amerikaner genom halshuggningar (till exempel Nicholas Berg som avrättas i maj 2014) organiserar al-Zarqawis män attentat mot shiamuslimska helgedomar och en latent vilande anti-shiitisk retorik aktualiseras för att skapa stöd mot den irakiska regimen som vid denna tidpunkt styrs av shiamuslimer (Kazimi 2006). Dessa attacker hade som syfte att skapa kaos och ”skada” (denna strategi kallas för *nikaya* på arabiska) (*Dabiq*, Vol 1, 36–38).¹² Framför allt kommer rörelsen att få ett fäste i Anbar-provinsen som gränsar till Syrien – ett faktum som snart kommer att bli av stor betydelse. Redan 2006 utropas en islamisk stat i Irak, ISI, (på arabiska *al-dawla al-Islamiyya fi'l-'Iraq*, islamiska staten i Irak) under ledning av Abu Omar al-Baghdadi (Tønnessen 2014, 29).

Under samma period ökar motsättningarna i Irak och många lokala klanledare börjar ifrågasätta ISI:s anspråk på makt. En intern kamp tar nu fart och när de lokala ledarna får stöd av den amerikanska ockupationsmakten att bekämpa ISI, den islamiska staten i Irak, är rörelsens makt mer eller mindre bruten (denna period finns indirekt beskriven i *Dabiq*, Vol. 1, 38–40). För att uttrycka oss med Tønnessens ord: ”I 2008 lå ISI med brukket rygg, og både irakiske og amerikanske myndigheter erklærte at gruppa var knust” (Tønnessen 2014, 29). Detta för oss över till dramats andra akt enligt Tønnessens analys.

Rörelsen var skadad och försvagad men långt ifrån krossad. Under åren 2009 och 2010 genomför ISI till exempel flera attentat och attacker mot både regimen i Irak och mot shiamuslimska mål. Trots detta finns det vissa tecken på att den interna stabiliteten har blivit bättre i Irak. Till exempel dödas färre människor i attentat under denna period (Tønnessen 2014, 29) Men när den amerikanska ockupationsmakten lämnar Irak i december 2011 blir det snabbt tydligt att de gamla konflikterna inte är lösta. Landets president –

¹² För ordets lexikala mening se Wehr 1979, 1172.

Nuri al-Maliki – arresterar omgående den sunniarabiske vicepresidenten Tariq al-Hashimi som anklagas för att samarbeta med terrorister. Även den sunniarabiske finansministern Rafi al-'Issawi arresteras. Dessa bland sunnimuslimerna mycket impopulära arresteringar sammanfaller med folkliga protester mot korrruption och maktmissbruk (Tønnessen 2014, 30-31). Demonstranter i Irak hade bland annat hämtat inspiration från den begynnande arabiska våren och under året 2011 blossar protester upp i flera länder i regionen (för en beskrivning av den arabiska våren se till exempel Fazlhashemi 2013). Det är vid denna tidpunkt som protesterna tar fart i grannlandet Syrien, vilket vi beskrivit i stycke 2.4. Malikis attityd till dessa protester är mycket negativ och läget förvärras ytterligare när ett våldsamt tillslag genomförs mot ett protestläger i Hawija i staden Kirkuk. Vid denna händelse dödas omkring 40–50 protesterande och konflikterna eskalerar ytterligare. Enligt Tønnessens analys är det först och främst de inhemska motsättningarna som skapar en grogrund för ett ökat stöd till ISI. Det är framför allt förre detta generaler i Saddam Husseins armé och individer som har fängslats under den amerikanska ockupation och radikaliserats under sin fängelsevistelse som nu går med i ISI (jfr Jönsson 2014:20). Inte minst är det många som suttit i fängelset Camp Bucca beläget på gränsen mot Kuwait som ansluter sig till kampen. I detta läger inspärrades omkring 24 000 individer och i lägret möts personer som bejakar våldsamma tolkningar av islam och militärer från Saddam Husseins armé. Den dåvarande fängelsechefen James Skylar Gerrod skrev bland annat på Twitter att lägret var ”en tryckkokare för extremism” (citat hämtat från Lönegård 2014/2015, 22). När lägret stängdes ner så frigavs tusentals intagna fångar – däribland IS ledare och kalif al-Baghdadi (Lönegård 2014/2015, 22).

Även de ökade konflikterna i Syrien kommer att få en avgörande betydelse. Precis som i Irak handlar konflikterna om vem som skall ha tillgång till den politiska makten och sekteristiska konfliktlinjer används ofta som markörer mellan vän och fiender. I Syrien hade makten legat i händerna på familjen Assad och deras lojalitet byggde

bland annat på att de var alewiter (en grupp som teologiskt ofta relateras till shiamuslimska tolkningar; för en fördjupad diskussion om dessa frågor se al-Jamil 2011 samt Steinberg 2009). Under Hazef al-Assad (vid makten mellan 1971 och 2000) och dennes son, Bashar al-Assad, var det framför allt de som tillhörde gruppen alewiter som hade fått politiska fördelar. Precis som i Irak hade familjen Assad inte dragit sig för att använda våld mot den inhemska oppositionen och mot sin egen befolkning (Lund 2014, 58).

I april 2013 bestämmer sig ISI att bygga upp en ny front i Syrien och en mindre grupp krigare lämnar Anbar-provinsen i Irak och ger sig in i Syrien för att bilda *Jabhat al-Nusra* ("Nusrafronten"). Genom denna operation blir det tydligt att ISI:s strategi går ut på att förena det område som ofta kallas för två-flodslandet (det vill säga nuvarande Irak och Syrien). På ett symboliskt plan är detta också ett ifrågasättande av västvärldens uppdelning av Mellanöstern som hade skett mellan kolonialmakterna i samband med det ovan beskrivna Sykes-Picot-fördraget (*al-Dabiq*, Vol. 1, 13). ISI byter därmed namn till *al-dawla al-Islamiyya fi'l-'Iraq wal-sham* ("Den islamiska staten i Irak och Syrien" eller ISIS). Snart blir det dock tydligt att Nusrafronten inte vill vara en underordnad avdelning till ISI (Tønnessen 2014, 31-32). Istället svär den syriska grenen trohet till al-Qaidas ledare Ayman al-Zawahiri (om denna splittring se till exempel Lönegård 2014/2015, 24). Eskaleringen av konflikterna i Syrien blir upptakten till den tredje akten i Tønnessens analys.

Under 2013 kommer spänningarna att öka ytterligare i Irak. Vid denna tidpunkt genomför presidenten al-Maliki summariska arresteringar av ledare som protesterar mot regimen under förevändning att dessa är sympatisörer till ISIS. Motsättningarna blir mycket tydliga i Ramadi och Anbar-provinsen. Staden Fallujah blir ett fäste för protesterna och al-Malikis säkerhetsstyrkor som domineras av shiamuslimer inleder nu en regelrätt belägring av staden samt av vissa delar av Anbar-provinsen. Dessa åtgärder är dock kontraproduktiva och stödet till de som protesterar mot al-

Maliki tycks snarare öka för varje dag som går. Flera olika grupperingar som endast har en sak gemensamt – det vill säga sin avsky för al-Maliki och den sittande regimen – kan nu förenas under IS som får ett allt större inflytande (se *al-Dabiq*, Vol. 1, 12–15 som bland annat innehåller en redogörelse för de stammar som har anslutit sig till IS). Under sommaren 2014 blir det tydligt att IS har blivit en ny maktfaktor och vid denna tidpunkt tar anhängare till rörelsen bland annat kontroll över Mosul. Det är nu rörelsen blir känd världen över. Inte minst är den 29 juni 2014 ett symboliskt datum emedan det är då Abu Omar al-Baghdadi (f. 1971) utropas till kalif över den Islamiska staten (*al-dawla al-Islamiyya*). Vid detta tillfälle behärskar rörelsen ett landområde som omfattar Diyala provinsen i östra Irak till Aleppo i norra Syrien (Jönsson 2014, 15). Den nye kalifen tar sig namnet Ibrahim och ser sig följaktligen som politisk ledare för världens muslimer. Utropandet av den nye kalifen är på flera sätt en symbolisk handling som innebär ett anspråk på att han är ledaren över en islamisk stat och världens sunnimuslimer. Kalifen är ”de troendes anförare”.

2.6 Islamism och jihadism

Anspråket på att IS är en stat, eller för den delen en muslimsk stat, är ifrågasatt av många. Få av världens muslimer erkänner IS som en sådan och få av världens jurister skulle acceptera att organisationen upprättat en legitim stat. Yuval Shany, Amichai Cohen och Tal Mimran har exempelvis i en rapport för Israel Democracy Institute argumenterat för att man inte utifrån internationell rätt kan kalla IS för en stat (Shany, Cohen & Mimran 2014). Men faktumet kvarstår att IS har kontroll över väldiga landområden och sakta men säkert konsoliderar en statsformation med en fungerande ekonomi, ett genomarbetat – om än drakoniskt – rättsväsen, ministerposter, så kallade emirer, och så vidare. Även om internationell rätt förnekar att IS är en stat i juridisk mening, så påpekar Loretta Napoleoni att rörelsen *de facto* har upprättat en slags stat (Napoleoni 2015). Man

kan ifrågasätta om Napoleoni har rätt i sin tilltro till IS styrka och överlevnadsförmåga, och man kan tvista om beskrivningen av IS som en stat skänker rörelsen legitimitet. Men man kan inte förneka att organisationen lyckats med sin initiala ambition att ta kontroll över viktiga områden och där konsolidera de rudimentära grunderna för vad den anser vara en muslimsk stat. Erkännandet av detta skänker inte rörelsen legitimitet – det har den redan för vissa parter – utan påvisar endast rörelsens ekonomiska, politiska och militära kapacitet.

Det är uppenbart att den absoluta majoriteten av världens muslimer inte delar IS syn på vare sig religion eller politik (ett faktum som även IS själva medger¹³). Al-Baghdadis anspråk är därför i högsta grad ifrågasatt. Det är emellertid tydligt att IS har en stark lockelse och sunnimuslimer som attraheras av gruppens ideologi – främst från andra delar av Mellanöstern men också ifrån västvärlden – har sökt sig till rörelsens kamp i dagens Syrien och Irak (se Neumann 2015, samt avsnitt 3). Ett sätt att locka rekryter är e-tidskriften *Dabiq* som idag omfattar nio volymer (fram till och med juni 2015).¹⁴ Det första numret av tidskriften publicerades den 5 juli 2014, det vill säga en månad efter att Mosul hade erövrats av IS (Gambhir 2004, 1). *Dabiq* är publicerad på engelska (med översättning till ett flertal västeuropeiska språk samt ryska och arabiska). Förutom texter av teologisk och politisk natur innehåller magasinet ett omfattande bildmaterial från kriget i Syrien och Irak. Genom att analysera denna publikation framträder en bild av rörelsens politiska och teologiska budskap, vilket vi ska redogöra för i nästa stycke.

Tidskriften *Dabiq* utgör vid sidan av sociala media ett instrument i rörelsens mediestrategi och därmed kan den ses som en viktig kanal för att sprida rörelsens budskap och locka till sig potentiella

¹³ Se tidskriften *Dabiq*, vol 1, s 38–39.

¹⁴ Samtliga nummer av *Dabiq* kan läsas och laddas ner från <http://www.clarionproject.org/news/islamic-state-isis-isil-propaganda-magazine-dabiq#> (besökt 2015-03-20).

anhängare utanför den arabisktalande världen.¹⁵ Att texterna i *Dabiq* är publicerade på engelska och inte på arabiska är i sig talande för rörelsens målsättning. Till skillnad från exempelvis den engelskspråkiga al-Qaida-tidskriften *Inspire* som främst syftar till att uppmuntra så kallade ensamvargar i västvärlden att utföra terroråd har *Dabiq* som mål att få muslimer från hela världen att ansluta sig till det nya kalifatet genom att migrera (på arabiska *hijra*) till de områden som IS kontrollerar (Gambhir 2014, 1–2). Men innan vi ger en bild av innehållet i *Dabiq* är det först nödvändigt att ge en kort bakgrund till skillnader mellan islamism och så kallad jihadism.

Islamism brukar vanligtvis beskrivas som en tolkning av islam som vägleder politiskt handlande och kan därför uttryckas på en mängd olika sätt. De kan vara alltifrån pacifistiska, inomparlamentariska till militanta. Inom beteckningen islamism ryms exempelvis Muslimska brödrskapet och salafistiska rörelser, samt vad som med en omtvistad term brukar kallas för wahhabitiska organisationer, det vill säga de reformrörelser som växte fram under 1700- och 1800-talen och som förespråkade en återgång till vad de anser vara äkta islam. Under paraplybegreppet islamism ryms även feministiska och befrielseologiska tolkningar av islam (Cooke 2001). När det gäller frågan om vad som avses med ”äkta” eller ”sann” islam så är det viktigt att betona att detta är en teologisk fråga. För en religionsvetare är det dock uppenbart att det alltid har pågått en kamp bland muslimer – precis som bland andra troende människor – om vem som har tolkningsföreträdet och auktoriteten att stipulera vad som skall hållas för sant. Kampen om ”rätt” tolkning har under vissa perioder utkämpats via böcker och skrifter, och under andra perioder har den lett till våld och motreaktioner. Ur detta perspektiv är IS anspråk på att ha ”rätt” tolkning kraftigt ifrågasatt av

¹⁵ Vår kunskap om hur individer rekryteras till IS via sociala media är mycket begränsad, men ett flertal rapporter och berättelser indikerar att många unga personer har kommit i kontakt med IS och liknande grupperingar och åsikter via sociala medier. Se till exempel Harvey 2015 samt Zekmani 2015. Samtidigt är det också viktigt att peka på att sociala medier också används för att bemöta åsikter som framförs av IS.

majoriteten av världens muslimer och även av många så kallade salafister – ett faktum som bland annat har resulterat i att IS framför allt attackerar muslimer som enligt deras förståelse har felaktiga tolkningar av islam.

Ett exempel på en teologiskt motiverad motläsning till IS återfinns i den saudiske teologen Muhammad Abd al-Karim som är verksam vid universitetet i Riyadh, Saudiarabien (denna motläsning presenteras kortfattat i el-Rasheed 2014). Utifrån al-Karims läsning av den islamska traditionen är Koranen och profetlitteraturen oförenliga med förtryck och envælde. Monoteismen utmanar all teokrati. Han kritiserar därför de så kallade jihadisternas förvandling av begreppet jihad, som enligt hans läsning först och främst är varje troende muslims kamp mot frestelser och det förbjudna (*haram*), till en ren militär kamp. I linje med majoriteten av muslimska teologer menar al-Karim att den vanligaste och viktigaste formen av *jihad* för muslimer är *jihad al-nafs*, det vill säga kampen mot egot och jaget. Denna *jihad akbar*, eller stora jihad, är människans kamp med sig själv som också leder till en *jihad asghar*, den lilla jihad som uttrycks i kampen mot orättvisor och förtryck, vilket i sista hand kan legitimera ett försvarskrig för islam, då alla andra alternativ ligger utom räckhåll (Peters 2005). Enligt en ofta åberopad islamsk rättsuppfattning ska det antingen vara en kalif som utlyser ett sådant krig eller hela den muslimska gemenskapen (*umman* på arabiska). Jihadisterna har dock utmanat rättstraditionen i detta avseende och tagit sig rätten att gå i krig mot vad som anses vara islams fiender. De jihadistiska grupperingarna är således samlingsbegreppet för en heterogen miljö som förenas genom att de använder islam som politiskt och ideologiskt förevändning för olika former av våldshandlingar (Hegghammer 2009). När det kommer till IS kan de beskrivas som en jihadistisk salafistgrupp, då de anknyter till den minoritet inom salafismen som förkastar nuvarande arabregimer och förespråkar våld.

Salafismen kommer från ordet salaf, förfäder, och förordar en återgång till vad man anser vara äkta Islam, nämligen de tre första generationerna efter Mohammed. På detta sätt är de mycket kritiska till andra riktningar inom islam som de menar bryter med religionens starka monoteism, men man kan på inget sätt hävda att salafismen är en våldsam rörelse i sig. Salafismen kan på vissa sätt jämföras med puritanska strömningar inom kristendomen. En av få rättslärda som är på IS sida, den blott 31-årige Turki al-Bin-'ali, är exempelvis utbildad av den palestinske salafisten Abu-Muhammad al-Maqdisi som också utbildat al-Zarqawi. Det är dock viktigt att påpeka att al-Maqdisi brutit med al-Zarqawi samt tagit avstånd ifrån IS. Även om IS kan beskrivas som en salafistisk grupp, är följaktligen inte alla salafister på något sätt förespråkare av våld och terror.

2.7 IS teologiska budskap

Precis som namnet antyder har IS, Islamiska staten, som mål att bilda en stat som skall styras enligt deras tolkning och tillämpning av islamiska lagar. Detta innebär att IS har som ambition att bygga upp en fungerande statsapparat med skolor, sjukvård och rättsväsende vid sidan av polis, militär och teologiska institutioner. Till viss del har detta mål lyckats även om det debatteras i vilken omfattning, som nämnts menar exempelvis Napoleoni i princip att rörelsen redan upprättat en stat medan exempelvis "The Economist" hävdat att rörelsens statsbygge redan börjat försvagas på grund av inre och yttre motsättningar (*The Economist* 2015). Budskapet till världens muslimer är hursomhelst att de måste inse att de både är förödmjukade av inhemska ledare i Mellanöstern och av västvärlden. Muslimer i hela världen uppmanas därför att ansluta sig till kampen och delta i att bygga en ny stat. Detta skall ses som ett alternativ till utanförskap, förnedring och diskriminering. Endast i en stat som styrs av vad IS anser vara rättrogna muslimer kan rättvisa blomstra och korruption bekämpas och därför måste muslimer över hela världen vallfärda och flytta till områden kontrollerade av IS. Budskapet om att göra *hijra* (uttåg) och ansluta sig till IS är därför

inte endast riktat till de som skall kämpa i den väpnade kampen utan till alla muslimer.¹⁶ Al-Baghdadis och IS manifest som är känt under titeln ”Detta är Allahs löfte” avslutas med följande uppmaning:

Vi uppmanar särskilt välutbildade personer, rättslärda och jurister att flytta till Islamiska staten, liksom personer med militär, administrativ och kommersiell expertis, samt läkare och ingenjörer inom alla tänkbara specialområden. Vi vädjar till dessa och påminner dem om att frukta Allah, eftersom deras emigration till islamiska staten är en individuell plikt för att bistå andra muslimer i stor nöd (*Dabiq*, Vol. 1, 11. Översättning till svenska i Jönsson 2014, 17).

I det följande kommer vi framför allt att analysera hur IS tolkning skiljer sig från och relateras till konflikten med icke-muslimska minoriteter, shiamuslimer och så kallade sufiska praktiker. Dessa grupper framställs i mångt och mycket som den negativa andre vilken fungerar som en inverterad spegelbild av gruppens egen identitet, teologi och politik. Till skillnad från al-Qaida valde nämligen IS att inte prioritera västmakterna i sin kamp för att först därefter, när USA och de fientliga västmakterna är besegrade, börja kämpa för ett kalifat.

Materialet som ligger till grund för vår analys är som nämndes ovan främst hämtad ur IS tidskrift *Dabiq*. Eftersom nio volymer har publicerats av *Dabiq* fram till dags datum kan vi endast ge några få exempel på hur IS teologi utformas i relation till de som inte delar rörelsens syn på vare sig politik eller teologi. Namnet *Dabiq* syftar på en plats i ‘Azaz regionen i norra Syrien som är känd för att de Umayyadiska och ‘Abbasidiska trupperna – de två första muslimska dynastierna – var stationerade där innan de sändes ut för att genomföra militära operationer mot Bysans (Sourdel 2015). I den muslimska profetlitteraturen (*hadith*-litteraturen) är al-Dabiq också förknippat med apokalyptiska föreställningar. I samlingsverket *Sahih al-Muslim* kan vi läsa följande hadith som anses kunna härledas till profetens följeslagare Abu Huraira.

¹⁶ *Dabiq*, vol 2, s 3

The last Hour would not come until the Romans would land at al-A'maq or in Dabiq. An army consisting of the best (soldiers) of the people of the earth at that time will come from Medina (to counteract them). When they will arrange themselves in ranks, the Romans would say: Do not stand between us and those (Muslims) who took prisoners from amongst us. Let us fight with them; and the Muslims would say: Nay, but Allah, we would never get aside from you and from our brothers that you may fight them. They will then fight and a third (part) of the army would run away, whom Allah will never forgive. A third (part of the army), which would be constituted of excellent martyrs in Allah's eye, would be killed and the third who would never be put to trial would win and they would be conquerors of Constantinople (Muslim 1990, Vol IV.B, 337).

I IS läsning likställs romarna (*al-rum*) med de kristna (som ofta används som synonymier för korsfararna), men hadith-berättelsen ovan innehåller också en explicit hänvisning till Konstantinopels kommande fall.¹⁷ Berättelsen tolkas därför som en förutsägelse om att al-Dajjal (som personifierar ondskan vid den yttersta tiden) skall besegras av Jesus som kommer att återvända vid den yttersta tiden (se Abel 2015 för mer detaljer). Det är med andra ord i *al-Dabiq* som Armageddon (*Malahim* på arabiska) skall inledas.

På första sidan i första numret av *Dabiq* finns både en tydlig koppling till de apokalyptiska referenserna i islams historia och en förklaring av staden al-Dabiqs symboliska betydelse. I detta nummer omnämner Abu Mus'ab az-Zarqawi (al-Qaidas första ledare i Irak) al-Dabiq som början på en lång, men segerrik kamp.

The spark has been lit here in Iraq, and its heat will continue to intensify – by Allah's permission – until it burns the crusader armies in Dabiq (Vol. 1, 1).

Förutom regimtrogna soldater i Irak och Syrien består fienden enligt *Dabiq* också av muslimer som inte klassas som "riktiga" muslimer – det vill säga individer som har en "felaktig" tro eller som praktiserar islam på ett sätt som inte stöds av IS. I *Dabiq* likställs dessa

¹⁷ För en intressant analys av de symboliska betydelsen av Konstantinopels fall och dess relation till islams tidiga historia (speciellt i Jemen), se Retsö 2011.

”avfällingar” med *mushrikun* (de som sätter något vid guds sida, till exempel polyteister), *munaḥfiqun* (de som hycklar) och de som följer *taghut*. Den sista termen syftar ursprungligen på för-islamiska gudar, men kan också användas för att beteckna styrelseskick som vilar på förtryck och som leder människorna bort från Allah – till exempel genom att förespråka vad som uppfattas vara ”ogudaktiga” principer som demokrati och sekularisering enligt IS.¹⁸ IS förklarar ovan nämnda syndare som icke-muslimer och målet är att göra ”takfir of the taghut and takfir of those fighting for the cause of taghut” (*Dabiq*, Vol. 1, 24).¹⁹ Samtidigt är det tydligt att alla som inte väljer att ansluta sig till IS är potentiella avfällingar som skall bekämpas (jfr *Dabiq*, Vol. 1, 37). Deras otro består i att de har en annan uppfattning om islam än den som förespråkas av IS, men de kan också pekats ut som lojala med korsfararna (det vill säga de som är emot IS).

Följande citat illustrerar detta tankesätt:

...these Muslims are renegades whom it’s permissible to fight, and for no reason other than the fact that they refuse to give bay’ah (allegiance) to one imam or another (*Dabiq*, Vol. 1, 25).

Ytterligare ett exempel på detta synsätt framträder i följande citat:

...anyone who rebels against its [i.e. the Islamic State’s] authority inside its territory is considered a renegade, and it is permissible to fight him after establishing the hujjah against him [i.e. clarifying his error to him with proof] (*Dabiq*, Vol. 1, 27).

I sammanhanget utgör shiamuslimer en särskild kategori av ”syndare” och de omnämns antingen med epitetet *rafida* eller

¹⁸ För en mer detaljerad beskrivning av ordet *taghut* i islamisk teologi, se Fahd 2015.

¹⁹ Ordet *takfir* betyder att man förklarar en annan person som icke-muslim (*kafir*). Att göra *takfir* innebär en akt där man uttalar att någon har ställt sig utanför islam och på detta sätt kan de bli klassificerade som apostater (avfällingar) eller heretiker som skall straffas. I islams historia har majoriteten av muslimska teologer varit ovilliga att uttala sig om vem som är och vem som inte är muslim – detta har oftast bedömts vara en fråga mellan individen och Gud. Samtidigt finns det både historiska och nutida exempel på grupper och teologer som inte har dragit sig för att framställa andra muslimer som icke-muslimer. För mer information se till exempel Hunwick 2015.

nedsättande som *Safawi*; vilket syftar på de som tillhör den persiska Safavidiska dynastin (se till exempel *Dabiq*, Vol. 1, 48). Shiamuslimer är dels sammankopplade med al-Malikis styre, dels med avgörande konflikter i islams tidiga historia i IS antishiitiska retorik (se Kazimi 2006 samt Steinberg 2009). Enligt den shiitiska historieskrivningen hade Profeten Muhammad utsett sin kusin och svärson Ali ibn Abi Talib till den rättmätige ledaren för muslimerna. Han blir dock inte den förste kalifen ("ersättaren", "efterföljaren" på arabiska²⁰) utan istället väljs Abu Bakr som den förste ledaren. Av denna anledning godkänner shiamuslimer inte de tre första kaliferna (Abu Bakr, Ummar och Uthman) som rättmätiga ledare för muslimerna. För IS och andra grupper som är kritiska till shiamuslimer har denna konflikt inneburit att shiamuslimerna har upphört att vara "äka" muslimer. Därför omnämns de som *rafida* ("de som förnekar"; med andra ord de som förnekar de tre första kalifernas legitimitet).²¹ Termen *rafida* (i olika böjningsformer) används flitigt i tidskriften *Dabiq* för att beskriva regimtrogna soldater i Irak och för att misstänkliggöra sympatisörer till Iran och Assadregimen i Syrien. Men benämningen *rafida* används också för att beskriva de shiitiska Huthirebellerna i Jemen som ingår i en kamp om den politiska makten i landet. IS mål är att först bekämpa alla så kallade *rafida* på den arabiska halvön och sedan skall IS vända sig mot det Saudiska kungahuset (som beskrivs som *As-Salus*) som bland annat har förrått islam genom att alliera sig med USA och västvärlden (som likställs med korsfararna).²²

I *Dabiq* återges otaliga exempel på personer som har ångrat sig och återvänt till den "sanna" islam – det vill säga den tolkning som IS företräder. När nya områden och städer har erövrats bjuder IS in till

²⁰ Wehr 1979, 297.

²¹ För den lexikala meningen se Wehr 199, 404.

²² Dessa tankar uttrycks framför allt i ett radio-meddelande som al-Baghdadi höll i november 2014. Talet spreds via sociala medier och vi hänvisar till följande länk som innehåller ljudfilen, en arabisk transkription samt en engelsk översättning: <https://pietervanostaeyen.wordpress.com/2014/11/14/audio-message-by-abu-bakr-al-baghdadi-even-if-the-disbelievers-despise-such/> (besökt 2015-03-19).

omvändelse och den som svär trohet till IS befrias enligt denna logik från ett tillstånd i vantro (*kufir*) och lögn (*nifaq*) enligt *Dabiq* (Vol. 1, 48–49). På detta sätt inlemmas både mark och människor i IS gemenskap, men som vi nämnde inledningsvis är det många som ifrågasätter om det verkligen är det muslimska budskapet som lockar. Den irländske journalisten Patrick Cockburn beskriver i sin bok om IS hur förtryckta sunnimuslimer mer eller mindre tvingas ansluta sig till gruppen, eller åtminstone acceptera deras närvaro, på grund av organisationens våld men också för att många sunnimuslimer saknar stöd från andra grupper (Cockburn 2015).²³

2.8 Slutsatser

Om vi vill förstå IS framväxt och varför människor sympatiserar med rörelsens kamp är det nödvändigt att sätta in IS i ett längre historiskt perspektiv. Korruption, brist på demokrati och diktatoriska staters förtryck och förföljelser av sin egen befolkning är viktiga faktorer om vi vill begripa IS framväxt. I någon mån är IS en inverterad bild av al-Malakis och Bashar al-Assads förtryck av sunnimuslimer. Rörelsen har vänt förföljelsen mot andra grupper och utropat en gemenskap för vad de ser som världens förtryckta, rättroende muslimer. Detta är den lokala och geopolitiska förklaringen, men varför människor som lever i västvärlden också kan sympatisera med och välja att åka till Syrien för att delta i konflikterna måste kanske i högre utsträckning sökas i västvärlden och i den globala diskussionen om islam.

Fattigdom, arbetslöshet, social segregation, den pågående ekonomiska krisen, kriget mot terrorismen, islamofobi och rasism, men också ideologisk och religiös motivation, anses ofta vara viktiga förklaringsmodeller till varför människor i Europa ansluter sig till IS. Dessa processer är komplicerade och än så länge inte tillräckligt utforskade för att vi skall kunna ge en sammanfattande förklaring till

²³ I samband med att Tikrit återtagits av irakiska trupper har det till exempel rapporterats hur polis och militärer skurit halsen av misstänkta jihadister och shiagrupper börjat ta hämnd på sunnibefolkningen (Uddén 2015).

varför många människor från till exempel Sverige väljer att åka till Syrien (för en fördjupad diskussion se avsnitt 3).²⁴

Om vi vill förstå IS uppgång är det viktigt att påpeka att tidskriften *Dabiq* kommunicerar ett nytt budskap och en annorlunda strategi jämfört med andra organisationer som till exempel al-Qaida. Istället för att fokusera på att bygga upp cellgrupper som skall utföra terroråd i västvärlden försöker IS uppmana muslimer i västvärlden att lämna sina respektive länder och migrera till områden som kontrolleras av IS (*Dabiq*, Vol. 1, 11). De som inte kan utvandra uppmanas istället att visa sin lojalitet och svära trohet (göra *bay'a* på arabiska) till IS. Denna sympati skall helst visas öppet (inte minst i moskéer, men också via sociala medier).²⁵ Men om detta stöd innebär en fara för sympatisörer kan de visa sin trohet i hemlighet (*Dabiq*, Vol. 2, 3). Mot denna bakgrund är det möjligt att beskriva IS strategi som kalifatcentrerad – det vill säga att IS vill suga upp så många sympatisörer som möjligt och helst vill man förmå dem att flytta till Syrien och Irak. Harleen K. Gambhir beskriver denna process på följande sätt:

Dabiq's request that international supporters perform *hijrah*, rather than form remote attack cells in their own countries, shows a caliphate-centric foreign policy for ISIS. In this approach, ISIS draws all potential forms of strength to the homeland, focusing on gaining, controlling, and governing territory that expands its current rump state. This approach is markedly different from that of al-Qaeda's central leadership, which oversees a global network of semi-independent groups that will join together in the far future. ISIS seems intent to succeed in Iraq and Syria before pursuing contiguous expansion (Gambhir 2014, 4–5).

²⁴ För en diskussion om dessa frågor se till exempel Ismails reportage i *Dagens Arena* (2015) om Samir som reser från Sverige och dör i Syrien.

²⁵ Enligt uppgifter från bland annat den svenska säkerhetspolisen (SÄPO) så finns det tecken på att denna uppmaning har fått visa resultat. I årsrapporten för 2014 skriver man: "Säkerhetspolisen har noterat att våldsfrämjande islamistiska uttalanden från personer med koppling till Sverige blivit mer påtagliga i sociala medier". *Säkerhetspolisens Årsbok 2014* (Stockholm: Säkerhetspolisen, 2015). Kan hämtas från: http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.4c7cab6d1465fb27b01f1a/1426682274489/Arbok2014_webb_slutgiltig.pdf (besökt 2015-03-20). Se även Zekmani 2015 för en viss diskussion om dessa frågor.

Kampen i Syrien och Irak är dock bara en början om rörelsen inte besegras, för om IS har segrat i detta område kan de vända sig till andra konfliktområden och fortsätta att expandera kalifatets domäner (se till exempel *Dabiq*, Vol. 2, som bland annat handlar om den framtida kampen i Palestina och striden med staten Israel). I sin första fas är IS strategi dock lokal, men det globala anspråket är tydligt framträdande i *Dabiq*.

När det gäller teologiska budskap som framkommer i tidskriften *Dabiq* är det tydligt att IS i hög utsträckning bygger på gamla och redan existerande konfliktlinjer mellan till exempel sunni- och shiamuslimer samt mellan olika förhållningssätt till teologi. Dessa konflikter är inte nya och de har i mångt och mycket existerat ända sedan islams tidiga historia, men deras attraktionskraft tycks ha ökat när de stridande parterna i både Irak och Syrien använder sig av konfliktlinjer som knyts till religion, klan och etnicitet. Teologin blir snarast en del av ett slags ideologisk/politisk vapenarsenal som kan brukas för att motivera och legitimera både samhörighet (vi-mot-dom) och en kamp mot den andre (fienden, den politiske motståndaren, den otroende eller heretikern). Trots en omfattande förföljelse av icke-muslimska kristna grupper så är det framför allt shiamuslimer och kurdiska grupperingar som framställs som IS främsta måltavlor. Ett avgörande syfte med tidskriften *Dabiq* är att framställa dessa gruppers fel och brister samt att motivera och legitimera varför de bör straffas, omvändas eller dödas.

Utöver shiamuslimer, kurder och andra grupper är det tydligt att *Dabiq* syftar till att kommunicera ett tydligt budskap till andra muslimska grupper som också är engagerade i en väpnad kamp mot västvärlden och orättvisorna i den muslimska världen. Därför är det även möjligt att läsa *Dabiq* som ett magasin som riktar sig till andra jihadistgrupperingar och i detta sammanhang är syftet att peka på att det är IS som har den ”rätta” tolkningen och de ”korrekta” metoderna för att lösa dagens problem. Ur detta perspektiv kan *Dabiq* ses som

ett exempel på en röst bland många röster i den pågående kampen mellan olika jihadistiska grupper som använder sig av våld för att uppnå sina mål. Denna läsning visar på ett tydligt sätt att det inte råder någon enhet eller konsensus mellan de grupper som vill använda sig av våld och terror i sin kamp. Den så kallade jihadiströrelsen är splittrad och plågas av en intern kamp om vem som har tolkningsföreträdet (Hegghammer 2009). Vem och vilka inom de olika militanta jihadistiska grupperingarna som kommer att ansluta sig till IS och vilka som kommer att vända sig mot rörelsen är därför högst oklart.

3. Hur skall vi förstå att människor resor till konflikterna i Syrien och Irak?

I denna del av rapporten ska vi redogöra för forskningsläget och den pågående diskussionen om varför ungdomar och andra ansluter sig till IS. Inledningsvis diskuterar vi motiv och olika förklaringar till varför personer reser till Syrien och Irak och i 3.1 diskuterar vi kortfattat IS och liknande gruppers metoder för rekrytering samt vilka konsekvenser utresandeproblematiken kan få för Sveriges medborgare.

Antalet säkerställda fall där vi vet att svenskar har rest till Syrien och Irak för att ansluta sig till IS eller *Jabhat an-Nusra* uppskattades i slutet av 2014 till cirka 100 personer, men Säkerhetspolisen (SÄPO) räknar med ytterligare 150 obekräftade fall.²⁶ Siffran kan dock vara högre och under 2015 uppskattar man att antalet säkra fall av utresande från Sverige är cirka 130, men det kan också röra sig om så många som 300 individer.²⁷ Dessa siffror är alltså osäkra, men även av de säkerställda siffrorna är det osäkert vilka grupper de resande är aktiva i. Enligt uppgifter från *International Center for the Study of Radicalisation and Political Violence* (ICSR) uppgår antalet personer som har lämnat Västeuropa för att strida i Syrien och Irak till cirka 4000 personer. Totalt strider över 20 000 personer från olika delar i världen i konflikterna i Syrien och Irak och antalet utländska stridande är nu högre än det antal utländska stridande som deltog i konflikterna i Afghanistan från slutet av 1970-talet och fram till och

²⁶ Med säkerställda fall av personer som har rest utomlands för att delta i strider i Syrien eller Irak avses vanligtvis att personer har meddelat sina familjemedlemmar att de rest eller att de hör av sig via sociala medier när de är på plats i Mellanöstern. Se Bakker, Paulussen och Entenmann 2014, 19.

²⁷ Se <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/sapo-80-svenskar-har-atervant-fran-kriget> (besökt 2015-06-04).

med 2001 (Neumann 2015). Merparten av de stridande kommer från Mellanöstern och Nordafrika men cirka en femtedel kommer från Europa.

Tabell 1: Antalet stridande från Västeuropa i Syrien och Irak

Land	Uppskattat antal stridande	Antal per capita
Belgien	440	40
Danmark	100–150	27
Finland	50–70	13
Frankrike	1,200	18
Irland	30	7
Italien	80	1,5
Nederländerna	200–250	14,5
Norge	60	12
Spanien	50–100	2
Storbritannien	500–600	9,5
Sverige	150–180 ²⁸	19
Schweiz	40	5
Tyskland	500–600	7,5
Österrike	100–150	17

Källa: Neumann 2015

Att människor reser för att delta i internationella strider och konflikter är inte ett nytt fenomen för vare sig Sverige, Europa eller Nordamerika.²⁹ Från och med år 2006 beräknar SÄPO att ett ”30-tal

²⁸ Det är viktigt att påpeka att siffrorna i ICSR:s beräkningar är högre än de som anges i Säkerhetspolisens årsrapport för 2014.

²⁹ När det gäller denna fråga skriver journalisten Per Gudmundson (2015): ”Trots 200 års fred har svenskar varit tämligen flitiga deltagare på slagfälten. På 1800-talet stred många hundra svenskar i dansk-tyska kriget. Svenska officerare byggde upp den persiska shahens gendarmeri före första världskriget. Drygt 70 svenskar stred för Tyskland under första världskriget, ett dussin för Frankrike, och tusentals utvandrade svenskar fanns i amerikansk krigstjänst, till exempel. 1 500 svenskar slogs i anti-ryska och anti-bolsjevikiska förband i Finland och Baltikum, men det fanns även svenskar i Ryssland, både på den vita sidan och i de revolutionära röda styrkorna. Svenskar bistod kejsar Haile Selassie i att bygga upp den etiopiska

personer har rest till Somalia, ett tiotal till Afghanistan/Pakistan och ett fåtal till Jemen” (*Säkerhetspolisens årsbok 2014*, 56). Hösten 2012 och våren 2013 börjar unga män i framför allt åldrarna 18 till 30 år resa till Syrien och Irak för att ansluta sig till kampen mot Bashar al-Assadregimen (Bakker, Paulussen och Entenmann 2014). Inledningsvis var det främst unga män som reste till Syrien och Irak, men även kvinnor har på senare tid rest till Syrien och i ett fåtal fall har hela familjer begett sig till konfliktområdena. Enligt SÄPO har kvinnorna som reser antingen som mål att gifta sig med någon av ”krigarna” eller att vara med och bygga upp IS (*Säkerhetspolisens årsbok 2014*, 56; Wettre 2014; Olsson 2015).

När det gäller motiv till varför personer ansluter sig till kampen skriver SÄPO att drivkrafterna "varierar, men handlar inte sällan om att man vill göra vad man uppfattar vara sin religiösa plikt och till viss mån att man söker äventyr" (*Säkerhetspolisens årsbok 2014*, 56). Det redogörs emellertid inte för hur man fått reda på dessa drivkrafter, men den Malmöbaserade imamen och teologen Salahuddin Barakat anser att så kallade sekteristiska tolkningar av islam är en rimlig orsaksförklaring och att man inte heller ska underskatta våldsfantasier och rena pojkdrommar. Barakat menar i samtalet med oss att det är viktigt att komma ihåg att de utresande är formade av västerländska samhällens kulturella uttryck, såsom dataspel och actionfilmer, och därmed inte kan beskrivas som några

militären och slogs i försvarskriget mot Mussolini på 1930-talet. Drygt 9000 svenskar hjälpte de allierade i andra världskriget. 300 svenskar åkte till Norge för att strida mot Wehrmacht, och omkring 10 000 personer från Sverige deltog i frivilliginsatserna i Finland. Omkring 200 svenska medborgare stred för Nazityskland, och det fanns också ett mindre antal svenskar i Stalins röda armé. Även i modern tid har svenskar sökt sig till kriget, i allt från den bosniskkroatiska armén – minns krigsförbrytaren Jackie Arklöf – till franska Främlingslegionen. Spanska inbördeskriget 1936 till 1939 kanske kan tjäna som parallell. Över 500 svenskar drog till Spanien, den överväldigande majoriteten för att strida på den republikanska sidan, för vänsterregeringen, mot general Francos och fascisternas uppror.”

som inte hör hemma i en europeisk värdegemenskap eller liknande. I en intervju i Sydsvenskan uttrycker han detta tydligt:

Det är mycket av Hollywood, häftiga bilder och Rambomentalet över IS, mer än religion. De förmedlar en våldsförhärligande världsbild – precis som actionfilmer och dataspel där människor dödas för minsta grej. De flesta av dem som åker till Syrien har vuxit upp med MTV, Youtube och Hollywood. Som alla ungdomar. Religionen missbrukas för att rättfärdiga dödandet (Magnusson 2015)

Detta resonemang borde undersökas närmare i relation till IS propagandafilmer som ofta är baserade på våldsamma populärkulturella företeelser. Ett tydligt exempel är en rekryteringsfilm som är baserad på det populära och mycket våldsamma dataspel Grand Theft Auto V.³⁰ Ett annat exempel är den tyske hip-hoparen Dennis Cuspert, som hade artistnamnet Deso Dog, som anslutit sig till rörelsen och nu påstås göra flera av rörelsens rekryteringsfilmer (Diehl & Schmidt 2015). Utifrån ett teologiskt och politiskt perspektiv, vilket är relevant att understryka för att spegla hur komplex situationen är och hur föga värderingar ibland kan betyda även för religiösa grupper, kan man följaktligen uppmärksamma en paradox här. IS är en rörelse som säger sig stå för en mycket konservativ tolkning av islam vilken förkastar musik, tv och liknande, men använder sig alltså samtidigt av moderna företeelser som dataspel likt Grand Theft Auto V för att rekrytera.

Barakat hävdar också att politiska samt sociala och ekonomiska anledningar är av stor vikt för att förstå varför europeiska medborgare ansluter sig till rörelser som IS. ”Hade det inte varit för den politiska situationen där nere hade människor inte åkt”, säger han apropå det geopolitiska läget och fortsätter med att tala om de sociala och ekonomiska orsaker som kan ligga bakom utresandeproblematiken. Många av de som åker kommer till exempel från familjer med låg social rörlighet. Här får han stöd av forskare och experter på området, såsom Shiraz Maher på King's College i

³⁰ Se följande länk för en rekryteringsfilm av Islamiska staten baserad på Grand Theft Auto V: http://www.liveleak.com/view?i=afo_1411258605.

London som beskrivit en typisk jihadist på följande sätt: ”En typisk jihadist från Europa är en man strax över 20 år som oftast inte är särskilt välutbildad och som inte upplever särskilt stor social rörlighet. De har oftast samma etniska bakgrund som merparten av den muslimska befolkningen och det skiljer sig från land till land.”³¹ Maher betonar också känslan av utanförskap och att man upplever att den egna staten, den stat man är medborgare i, inte har legitimitet.

Trots att flera exempel ges på hur arbetet mot radikaliserings har bedrivits och utformats i flera Europeiska länder innehåller till exempel rapporten ”Förebyggande av våldsbejakande extremism i tredjeland” (Ranstorp och Hyllengren 2013) ingen fördjupad diskussion om varför svenskar väljer att ansluta sig till rörelser som tolkar islam på ett sådant sätt att våldsanvändning blir legitim. Behov av samordning mellan olika myndigheter, utbildningsinsatser och ett ökat samarbete mellan till exempel trossamfund och myndigheter framhålls, men få exempel ges på varför människor ansluter sig till våldsbejakande rörelser. Istället för att systematiskt undersöka vad som kan motivera och driva individer till att omfamna en våldsam tolkning av till exempel islam är fokus ofta inställt på yttre attribut och förändrade beteenden. Ranstorp och Dos Santos anser till exempel att en ökad vilja att besöka moskéer, ett ökat religiöst engagemang, förändrade fysiska attribut som klädsel och skägg, utlandsresor med ”diffusa syften” och en ökad konsumtion av medier som förmedlar ”våldsbilder från Irakkriget och andra oroshärdar” samt ett intresse för kampsporter, kan vara tecken på det som beskrivs som radikaliserings (Ranstorp och Dos Santos 2009, 10; se även *Samtalskompassen*). Vad som driver dessa förändrade beteenden förblir dock oförklarade och risken för att skuldbelägga personer tycks vara överhängande. Att gå till en moské, att välja en viss form av klädsel eller att välja att se på medier som förmedlar krigsskildringar från oroshärdar runt om i världen är inte något som

³¹ Se Uppdrag granskning för en intressant diskussion med Shiraz Maher: <http://www.svt.se/ug/se-program/uppdrag-granskning-avsnitt-6>.

i sig är oförenligt med svensk lagstiftning och kan inte automatiskt ses som ett tecken på radikaliserings. Problemet med denna sorts guilty-by-association diskuteras bland annat av kriminologerna Janne Flyghed och Magnus Hörnqvist. De skriver:

I ett vidgat perspektiv öppnar guilt-by-association-resonemanget även upp för omvänd bevisbörda. Genom att misstänkliggöra samtliga muslimer utifrån att ett fåtal begått politiska våldsdåd, tvingas det stora flertalet att bevisa sin oskuld – jag är inte terrorist – genom att avkrävas avståndstagande och inte praktisera sin religion eller vara politiskt verksamma. I förlängningen sprids en rädsla bland muslimer att säkerhetspolisen ska fatta misstankar att de är på väg att radikaliseras, och i vissa fall enbart beroende på vilka möten de besöker, vilken litteratur de läser och vilka vänner de umgås med. Detta riskerar leda till självrensning bland personer som är politiskt aktiva; även bland dem som inte har minsta koppling till terrorverksamhet. Det kan till och med handla om personer som tar aktivt avstånd från sådan verksamhet. En sådan etnisk-profilering leder till att ett stort antal personer inte vågar utnyttja sina grundlagsstadgade fri- och rättigheter, främst då yttrande-, mötes- och föreningsfrihet. Konsekvensen blir att antalet personer som kommer i riskzonen för att misstänkas vara på väg in i en radikaliseringsprocess blir väldigt stort. Majoriteten av de som övervakas kommer att vara personer som inte kommit i närheten av att begå något straffbart. Sådan omfattande övervakning slår lätt tillbaka och blir kontraproduktiv. Strategin att förhindra framtida terroråd genom att på lösa misstankar försöka bryta en våldsinriktad radikaliseringsprocess riskerar därför att leda till sin motsats; att allt fler radikaliseras (Flyghed och Hörnqvist 2011, 1).

Att många unga människor, men även andra, kan känna sig deprimerade och maktlösa inför de fasor som konflikterna för med sig i regionen – inte minst om man har släkt och vänner i området – och att många kan känna att de måste göra något tycks inte inkluderas som en möjlig förklaring till varför vissa känner sig manade att ansluta sig till exempelvis IS. I ett samtal mellan Erik Wiman för *Aftonbladet* och en IS-soldat, beskrivs motivet för att resa till Syrien på följande sätt: ”Det var Syriens president Assads krigföring som fick han [IS-sympatisören] att först ansluta sig till den väpnade motståndsrörelsen. Han [IS-sympatisören] kunde inte bara sitta hemma och se på, säger han” (Wiman 2015). En annan person uttrycker sig på följande sätt: ”Vi tar tillbaka det som är vårt. Vi

befriar den muslimska befolkningen från förtryckare och regeringar som i årtal slaktat, torterat och våldtagit våra bröder och systrar” (citat hämtat ur Håkansson 2014a). Även i detta fall var det ”när TV-bilderna från krigets Syrien började kabras ut som han förändrades” (Håkansson 2014a). En känsla av maktlöshet och att man måste göra något kan dock återfinnas bland både de som sympatiserar med IS och Nusrafronten (jfr Håkansson 2014a, Wiman 2015 samt Sheikh 2014), men också bland kurdiska grupperingar och andra minoriteter (till exempel assyrier) med rötter i konfliktområdena (se till exempel Rogberg 2015; Örwall Lovén 2014). Dessa känslor förstärks förmodligen av det faktum att sociala medier används för att dokumentera och sprida bilder och filmsekvenser av vad som händer i Syrien och Irak. Även här finns ett stort behov av forskning och vår kunskap om hur och varför vissa individer attraheras av exempelvis IS propagandafilmer är mycket begränsad.³² Det är dock viktigt att påpeka att det inte bara är personer med exempelvis släktingar i Syrien som ansluter sig till stridande parter. Imamen och teologen Mohammed Muslim berättar för oss i en intervju:

Jag har träffat svenska unga män, etniskt svenska män som konverterat till islam, som pratat om att åka till Indonesien för att lära sig att kriga. Det är inte bara Syrien det handlar om. De som man inte ens skulle kunna identifiera som om de är i farozonen men som ligger i en förriskzon där rekryteringen sker ifrån så att säga, men som kanske är för unga för att vara målgruppen direkt, där måste man sätta in resurser. Men en sådan ung man har ofta olika problem, man är förvirrad, man uppfattar sig vara under belägring, man ser sina bröder och systrar lida, men samtidigt har man ofta personliga problem.

Mohammed Muslim sätter fingret på ett övergripande problem när det gäller att teckna en bild av varför personer sympatiserar med och går med i organisationer som IS och Nusrafronten: det handlar om alltifrån geopolitiska frågor som stormakternas förehavanden i Mellanöstern till psykologiska och sociala problem. Bilden är komplicerad, variablerna är många och det saknas en samlad

³² En viss information om dessa frågor finns i Harvey 2015 samt Zekmani 2015.

forskning.³³ Från de röster som finns dokumenterade framträder ibland en teologisk och ideologisk motivering och många av de som intervjuats av media framhåller att det är en enligt deras förståelse ”rätt” tolkning av islam som ligger till grund för deras agerande (se till exempel Håkansson 2014a; Wiman 2015; Sheikh 2014). Deras beteende skall med andra ord motiveras av deras tolkning och förståelse av islam. Nusrafronten och IS har enligt dessa röster en korrekt tolkning av islam – något som givetvis bestrids av majoriteten av muslimer (se till exempel Håkansson 2014b). Detta betonar exempelvis Barakat i sitt samtal med oss när vi frågar honom hur myndigheter bör agera när det kommer till religiös extremism, men han menar också att frågan om ideologi och religion måste sättas in i en vidare kontext:

Den religiösa dimensionen är utan tvekan relevant ... Men det är inte hela ekvationen ... Jag anser att de religiösa frågorna används för att få fram redan existerande problem. Den extremistiska religiösa retoriken biter inte på alla. Den biter på en viss slags människor. Varför just dessa människor? Då tror jag det handlar om just dessa orsaker [politiska, psykologiska och sociala] och jag tror man måste ta itu med dessa orsaker först och främst som myndighet.

Att den ideologiska och teologiska dragningskraften från rörelser såsom IS kan ha sin förklaring i sociala och psykologiska faktorer är inget kontroversiellt påstående i debatten om varför personer ansluter sig till IS. En känsla av utanförskap, bristande framtidsmöjligheter, avsaknad av kontakt med det omgivande samhället och psykologiska problem tycks vara återkommande teman hos många som har rest från Sverige till konflikterna i Syrien och Irak. Sociala resursförvaltningen och socialtjänsten i Göteborg konstaterar att många av de som har anslutit sig till IS och

³³ Merparten av våra bilder av vad som kan motivera och leda till ett engagemang som kan innebära att en individ reser till Syrien eller Irak är därför i detta kapitel främst hämtade från enskilda journalistiska reportage snarare än strikt vetenskapliga undersökningar (se till exempel Gudmundsson 2014; Håkansson 2014a; Wiman 2015; Sheikh 2014). Dessa reportage bekräftar emellertid den typiske utresande som Shiraz Maher redogör för: en ung man med låg social rörlighet.

Nusrafronten i Syrien och Irak har individuella psykologiska problem och många av de som har åkt kännetecknas av ”utanförskap, vrede, frustration, polariserat tankesätt, offermentalitet, traumatiska upplevelser, våldstendenser, identitetssökande”. Även sociala faktorer som ”låg framtidstro, låg utbildning, begränsad social mobilitet, låg tilltro till samhället, lever i marginalen” kombineras med politiska och ideologiska värderingar där många upplever att det finns en konflikt mellan å ena sidan väst och å andra sidan islam.³⁴ Sammantaget, menar socialtjänsten i Göteborg, tycks många uppleva att IS retorik är ett löfte om upprättelse och en ny möjlighet att få ett meningsfullt liv. Zan Jankovski som tidigare var chef för fältgruppen i Angered, Göteborg, och som nu är samordnare för arbetet mot våldsbejakande extremism i Göteborg framhåller detta faktum när han säger: ”De [IS] är oerhört bra på att tala till identitetssökande ungdomar och få dem att känna sig viktiga” (citat hämtat från Håkansson 2014c, jfr. Ismail 2015, 35). Denna åsikt bekräftas också av Mohammed Muslim som i intervjun med oss berättar om en ung man i London som sökte lösningar på sina psykologiska och personliga problem och därmed började attraheras av IS retorik:

En som utbildade sig till tandläkare, som inte hade några problem akademiskt, men med stora personliga problem ... Och så kommer någon med lösningen, du kan få alla dina synder förlåtna, du kan göra något för saken, du kan idka solidaritet. Alla dina problem kan du lösa i ett slag. Hur ska man kunna motstå det? Det har en enorm stark dragningskraft.

Sociologen Evin Ismail uttrycker sig ännu tydligare på denna punkt och enligt hennes analys söker sig unga människor till IS och liknande rörelser främst på grund av utanförskap, rasism och marginalisering. Ismail skriver:

IS-krigare erbjuds att skenbart ta makt över sin livssituation och försöker på så sätt skriva berättelsen om sig själv, den om en ”hjaltekrigare” som dog i strid för en god

³⁴ Lägesbeskrivningen från Göteborg är hämtad från en opublicerad PP-presentation av Sven-Johan Dahlstrand och Zan Jankovski (Göteborgs stad 2014-11-07).

sak. För vem vill leva och dö som ett problem, som ett oönskat liv? Det var det alternativ som Samir [Ismails informant] såg att samhället erbjöd honom. IS erbjöd "hjältedöden" (Ismail 2015, 35).

Men samtidigt som en stor del av de som har åkt till konflikterna i Syrien och Irak kan beskrivas som socialt marginaliserade och våldsbenägna (ofta tidigare dömda för mindre kriminella handlingar och i vissa fall för grövre brott, se Gudmundsson 2014) finns det andra utresande som bäst kan beskrivas som medelklass (se till exempel Sheikh 2014). Barakat har kommenterat det faktum att även utbildade personer och medborgare med medelklassbakgrund sökt sig till striderna genom att påminna om att rasism, fördomar och utanförskap även kan drabba dem:

Många har missförstått det här och undrar varför utbildade och liknande åker. Men de kan vara mer socialt utsatta på universiteten än vad de är genom att inte gå på universitet. Jag har gått på universitet ... Jag var mer utsatt, alltså kände mig mer utanför, på universitetet än vad jag var på grundskolan eller i gymnasiet. Det är en jättestor skillnad. Det har inte med utbildning att göra. Det handlar om hur hemma man känner sig i Sverige. Och därför tror jag faktiskt att det kan bli tvärtom, många av de som går på universitetet känner sig mer utanför, eller att de är i utanförskap, där än någon annanstans ... Särskilt på vissa utbildningar ... Det perspektivet är mycket viktigt. Rotlösheten. Utanförskapet.

Även Mohammed Muslim betonar utanförskapet och känslan av att man som exempelvis svensk muslim inte passar in i det svenska majoritetssamhället som en viktig förklaring: "Alienationen och känslan av att man inte är delägare i samhället. Att det här inte är mitt land. Det här är inte min stad. Det är inte hela biten. Men det är en ganska stor bit."

Sammanfattningsvis ses inte socioekonomiska orsaker eller utanförskap i debatten som de enda förklaringarna till att individer reser till Syrien och Irak för att delta i de väpnade konflikterna, men vi vet att många av de som åker kommer ifrån områden präglade av utsatthet, såsom Angered och Bergsjön i Göteborg. I en rapport om skilda livsvillkor i Göteborgs stad noteras exempelvis:

Det har framkommit att till exempel dödlighet och fysisk ohälsa är 30 procent vanligare för barn i Sverige som lever under svåra ekonomiska och sociala villkor, samt att den psykiska ohälsan och olika riskfaktorer för ohälsa är 80 procent vanligare. Slutligen framgår att det är 120 procent vanligare med självsador bland dessa barn (*Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg 2014*, s 19).

De flesta i debatten är överens om att svåra ekonomiska och sociala villkor, som till exempel råder i Angered och Bergsjön i Göteborg, är viktiga att ta hänsyn till om man ska kunna motarbeta stöd till IS. Rasism, utanförskap och en dystert bild av framtiden är också återkommande teman i diskussionen om utresandeproblematiken. Även strikt politiska och religiösa anledningar och en vilja att göra något åt situationen i Mellanöstern samt ingripa mot reella övergrepp i området (oberoende om de har utförts av IS eller till exempel den syriska regimen) är återkommande teman i berättelserna om varför personer reser till konflikterna i Syrien och Irak.³⁵

3.1 Vilka konsekvenser kan utresandeproblematiken få i Sverige?

Den 1 juni 2015 bekräftade SÄPO att två individer arresterats för misstanke om ”rekrytering och utbildning till terrorism” i Örebro och Stockholmsområdet. Det rör sig om enskilda individer som kan knytas till vissa moskéer i Örebro och Eskilstuna enligt uppgifter från polisen.³⁶ I media har det också rapporterats att det ska ha förekommit fall där personer har fungerat som rekryterare för IS i Sverige (Svensson 2015). Det tycks följaktligen finnas rekryterare, men Per Gudmundsson som har följt svenskar som reser till konflikterna i Syrien och Irak skriver också:

³⁵ Lägesbeskrivningen från Göteborg är hämtad från en opublicerad PP-presentation av Sven-Johan Dahlstrand och Zan Jankovski (Göteborgs stad 2014-11-07).

³⁶ För mer information se <http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2015-06-01-tillslag-i-orebro---misstankt-terrorrekrytering.html> (besökt 2015-06-03).

Idén att åka till Syrien tycks spridas mun till mun, i vänkretsar, via släktband, genom att någon känner någon som i sin tur känner någon. Det tycks inte vara så att al-Qaida har ett rekryteringskontor eller en brevlåda eller någon särskild värvningsman dit hugade kan vända sig. Det är snarare någons polare som är vägvisare, och kompisgäng som radikaliserar sig själva (Gudmundsson 2014).

Metoderna som IS använder sig av för att få sina sympatisörer att ansluta sig till deras kamp är främst propaganda i sociala media, såsom rekryteringsfilmer producerade av Al Hayat Media Center eller propaganda på twitter. Vi har tidigare nämnt e-tidskriften *Dabiq* som är ett annat viktigt instrument för rekrytering (se avsnitt 2.6).

Sammantaget är det tydligt att vår kunskap om dessa sociala medier (som film, e-tidskrifter, twitter och hemsidor) och deras eventuella möjlighet att påverka enskilda individer att resa till Syrien är mycket begränsad och här finns behov av ytterligare forskning.

Men vad kan utresandeproblematiken innebära för Europa och Sverige? Förutom att svenska medborgare kan utsätta sig själva och andra för livsfara genom att åka ner till konflikterna i Mellanöstern finns det också en växande oro för att hemvändare skall återvända med kunskaper, färdigheter och ideologiska motiv som kan användas för att genomföra och legitimera terroråd i Europa.

Dödsskjutningarna vid det judiska museet i Bryssel i maj 2014 samt terroråden mot satirtidningen Charlie Hebdo och en kosher-butik i Paris den 7 januari 2015 kan alla knytas till personer som har sympatiserat med rörelser som IS och som i vissa fall har deltagit i internationella konflikter i Mellanöstern (Bakker, Paulussen och Entenmann 2014, 14). Enligt den norske forskaren Thomas Hegghammers studier kan återvändare utgöra en ökad risk för att terroråd kan genomföras i Europa. Men det finns inte något automatiskt samband mellan återvändare och en ökad risk för terroråd. Enligt Hegghammers beräkningar för perioden 1990 till 2010 kan vi dra följande slutsatser:

My data, with all its limitations indicate that no more than one in nine foreign fighters returned to perpetrate attacks in the West (107 returnees against 945

foreign fighters). The return rate may well be even lower, because the foreign fighter estimate has a larger upside than that of returnees. On the one hand, this rate suggests that far from all foreign fighters are domestic fighters-in-the-making. On the other hand, a one-in-nine radicalization rate would make foreign fighter experience one of the strongest predictors of individual involvement in domestic operations that we know (Hegghammer 2013, 10).

I all sin komplexitet visar Hegghammers beräkningar att det är mycket svårt att fastställa ett samband mellan återvändare och genomförda terroråd. Det är emellertid viktigt att poängtera att Hegghammers slutsatser är baserade på data som omfattar perioden innan konflikterna hade inletts i Syrien. Och att det är svårt att belägga ett samband mellan personer som återvänder från krig och terroråd till västvärlden skall givetvis inte ses som något skäl att negligera eller förminska det faktum att återvändare kan utgöra en fara för sig själva och för andra människor. SÄPO skriver följande i sin årsrapport för 2014:

Erfarenheter från olika europeiska länder visar att många som stridit i Syrien och sedan återvänt till sina hemländer lider av sina erfarenheter. Det kan handla om skuld känslor för handlingar de begått, besvikelser över hur vistelsen var, eller om psykiska besvär efter att ha varit rädd och bevittnat grymheter. I många fall leder också resorna till sorg och förtvivlan hos resenärernas anhöriga (Säkerhetspolisens årsrapport 2014, 56–57).

Utan att göra anspråk på en heltäckande genomgång tycks majoriteten av de åtgärder som har diskuterats och vidtagits för att förhindra att människor ska lämna Europa för att delta i strider i Syrien och Irak eller för att de ska utgöra en fara när de återvänder varit inriktade på förändringar av juridiska regelverk. I till exempel Storbritannien har polisen getts befogenhet att beslagta pass vid gränsen, att tillfälligt ”förhindra en brittisk medborgare misstänkt för inblandning i terrorhandlingar utomlands från att återvända” samt att höja beredskapen kring landets gränser (bland annat genom att tillgängliggöra passagerarinformation, belägga personer med flygförbud, etcetera). Utöver dessa åtgärder skall man ”införa en allmän plikt för en rad organisationer att förhindra rekrytering till

terrorism” samt ge ”frivilligprogram för personer som riskerar att radikaliseras en lagstadgad grund”. Även leverantörer av kommunikationstjänster skall ”kvarhålla trafikinformation, för att kunna binda en IP-adress till en särskild individ och därmed förbättra utredningsförmågan” och man skall ”förbjuda försäkringsgivare att ersätta en betalning som gjorts till följd av ett krav från terrorister” (samtliga exempel från Storbritannien är hämtade från Johnston 2014).³⁷ Storbritanniens förslag är inte på något sätt unika och liknande åtgärder finns i ett flertal europeiska länder (för en översikt, se Paulussen och Entenmann 2014). Många av dessa åtgärder har fått kritik för att stigmatisera särskilda grupper, såsom muslimer, och nyligen hördes upprörda röster över att brittiska myndigheter cirkulerat enkäter bland barn så små som nio år med frågor om hur de ser på polisen och olika religiösa grupper (Taylor 2015). Speciellt har den brittiska antiradikaliseringstrategin under namnet Prevent utsatts för hård kritik på senare tid. Den numera pensionerade brittiske polismannen Dal Babu är en som menar att åtgärderna pekat ut muslimer och andra minoriteter som grupper, vilket därmed medför att åtgärderna kan bli kontraproduktiva och förstärka det utanförskap som de ska råda bot på (Halliday & Vikram 2015).

Parallellt med att det pågår en diskussion om juridiska åtgärder och rättsliga påföljder för olika former av krigsbrott och terrorism sker det för tillfället också en diskussion i Sverige om hur myndigheter bör arbeta med återvändare. I juni 2015 uppskattas ett 50-tal svenskar av de som anslutit sig till IS ha dött och cirka 80 individer har återvänt från Syrien och Irak (Delling 2015). Vilka behov dessa återvändande har är oklart och hur frågan skall hanteras skapar ofta politiska motsättningar och upprörda känslor. Om det skall finnas ett ”stöd” till återvändare och hur det i så fall skall utformas är exempelvis ett mycket omdiskuterat ämne (se till exempel Bergman;

³⁷ Vid en beskrivning av åtgärder i Storbritannien är det också viktigt att betona att stora delar av den rådande lagstiftningen har sin bakgrund i kampen mot den Irländska republikanska armén (IRA).

Bergqvist och Callis 2015 för veteranföreningens synpunkt på dessa frågor samt Carling 2015a och Rexvid 2015a och 2015b).³⁸ Bakker, Paulussen och Entenmann menar att det är avgörande att bygga upp goda kontakter mellan å ena sidan föräldrar och vänner till återvändare och myndigheter å andra sidan. De påpekar också att behovet att ge hjälp till återvändare inte står i motsättning till att kriminella handlingar som utförts i strid skall straffas och lagföras enligt gängse internationella och nationella regelverk (för en diskussion om åtalspunkter och existerande juridiska regelverk, se Paulussen och Entenmann 2014).³⁹ Det är emellertid tydligt att det ofta kan vara mycket svårt att bevisa brott som har skett i en internationell konflikt – men i vissa fall har stridande för IS och Nusrafronten publicerat bilder och videofilmer som kan användas för att lagföra brott (Paulussen och Entenmann 2014, speciellt sidorna 90, 107 och 113; se även diskussion i Gudmundsson 2014). Enligt chefsåklagaren Agnetha Hilding Qvarnström vid riksenheten för säkerhetsmål är det mycket svårt att samla in bevis när det inte finns några fungerande stater och i en sådan situation är det mycket svårt att få fram säkra bevis. Hilding Qvarnström får medhåll av Lisa Tamm som är chefsåklagare på Internationella åklagarkammaren som har hand om bland annat folkrättsbrott. Tamm menar att det är alltför farligt att skicka svensk personal till Syrien för att fastställa bevis och att det är först efter krigets slut som situationen kan ändras (Delling 2015). I maj 2015 pågår endast ett mål i Svea hovrätt som handlar om ”en man som lagt ut en video på Facebook där han misshandlar en bunden man från Syrien. /.../ Mannen tillhörde dock Fria Syriska armén, inte Islamiska staten” (Delling 2015). I all sin komplexitet är detta även en viktig påminnelse att krigs- och

³⁸ Oberoende av hur ett sådant eventuellt stöd utformas är det viktigt att påpeka att behov kanske inte endast återfinns bland de som har stridit för Islamiska staten. För en diskussion om dessa frågor se till exempel artikel om Daniel Ashuraya från Sverige som stred för den assyriska försvarsstyrkan mot IS, Rogberg 2015.

³⁹ Några av de åtalspunkter som bland annat nämns är krigshandlingar som inkluderar terrorism, brott mot mänskligheten samt folkmord, se Paulussen och Entenmann 2014, 90.

folkrättsbrott har begåtts av flera parter i konflikterna i Syrien och Irak.

I diskussionen om åtgärder diskuteras ofta så kallade tuffa och mjuka åtgärder, där tuffa åtgärder innebär olika former av juridiska regelverk, medan mjuka åtgärder handlar om olika former av stöd och insatser som ska motverka det som kallas radikaliserings. Många argumenterar för att vad som behövs är en balans mellan så kallade tuffa och mjuka åtgärder:

For all attempts to assess the situation with regard to (returning) foreign fighters, it is vital to build trust and foster cooperation between authorities and those that can be of help and interact with (potential) fighters. To that end, governments have to strike a balance between so-called hard and soft measures and must determine whether they approach the issue primarily as a security threat or a socio-political issues. A tough approach that regards all returning foreign fighters as terrorists and treats them accordingly might alienate the government from persons and communities that are the eyes and ears on the ground and that are needed for an accurate threat assessment (Bakker, Paulussen och Entenmann 2014, 21).

Kritiker av de mjuka åtgärderna hävdar att dessa är naiva och verkningslösa (se till exempel Rexvid 2015b och Thurfjell 2015).⁴⁰ Till exempel väckte Stockholms stads strategi för att motverka våldsbejakande extremism och Örebros kommunalråd Rasmus Perssons (C) förslag om hjälp till återvändande från konflikterna i Syrien med att söka jobb och att erbjuda psykologhjälp starka känslor (se till exempel Carling 2015a samt Rexvid 2015a samt 2015b). Trots kritik fick förslaget från Örebro stöd av Mona Sahlin som är regeringens samordnare mot våldsbejakande extremism (Carling 2015b). Frågan är politiskt känslig och för att komma fram till om det behövs förändringar av existerande lagstiftning genomförs en snabbutredning om vilka juridiska åtgärder som kan vidtas för att

⁴⁰ Ett flertal artiklar på detta ämne finns samlade på <http://www.svd.se/om/stockholms-handlingsplan-mot-extremism> (besökt 2015-05-27).

försvåra eller förhindra att utresande ansluter sig till organisationer som är terrorstämplade av Sverige.⁴¹

Många kritiker har också pekat på det faktum att det inte är förbjudet att vara med i en terrororganisation eller att delta i träningsläger som en sådan organisation kan erbjuda (Gudmundsson 2014). Ett ytterligare exempel på en sådan kritik har framförts av Peder Hyllengren, som är forskare vid Försvarshögskolan, gällande arbetet för att motverka att personer lämnar Göteborg för att resa till Syrien och Irak (Grahn-Hinnfors 2015, samt SVT:s Uppdrag granskning ”jihad i Göteborg”, sänt 2015-04-22⁴²). I samband med denna kritik är det viktigt att framhålla att det inte råder någon konsensus kring de tuffa åtgärderna och många forskare och andra som är kritiska till denna politik menar att de åtgärder som till exempel införts i Storbritannien inte nödvändigtvis kommer att ha den önskade effekten (för en diskussion om dessa frågor se till exempel Travis and Wintour 2014). Istället är risken stor att de skapar ökade spänningar och leder till ytterligare inskränkningar av det demokratiska samhället (för en diskussion se Paulussen och Entenmann 2014).⁴³

Många diskussioner har haft ett starkt fokus på teologiska och ideologiska drivkrafter samt behovet av juridiska åtgärder och så kallade tuffa insatser. Färre studier har haft ambitionen att lyssna på de motiv som utresande själva anger samt att analysera de motiv som anges för att vissa människor i Sverige och Europa väljer att ansluta sig till organisationer som IS eller Nusrafronten. Få har också försökt

⁴¹ För mer information se <http://www.dagensjuridik.se/2014/10/lag-mot-krigsresor-ska-snabbutredas-vi-maste-agera-nu> (besökt 2015-06-02).

⁴² För mer information om programmet gå till <http://www.svt.se/ug/goteborgs-stad-tog-inte-stallning-mot-is> (besökt 2015-04-27).

⁴³ Baksidor av de nya anti-terrorlagarna har också uppmärksammats av Bitte Hammargren (2015) i hennes reportage från den arabiska gulfen och Saudiarabien. Hammargren har bland annat pekat på hur anti-terror lagar används för att inskränka och förhindra politisk opposition och för att förhindra kvinnors deltagande i samhället. I flera länder i Mellanöstern används kriget mot terrorismen och de nya regelverk som har införts efter 2001 också för att förtrycka och förhindra politisk opposition och för att bekämpa användningen av sociala medier som kan brukas för att kritisera det rådande politiska läget.

att se hur diskussionen om IS kan innebära en risk att fördomar mot muslimer späds på och leder till rasism (se diskussionen i föreliggande rapports förord).

4. Insatser och åtgärder på internationell, nationell och lokal nivå

I detta avslutande kapitel tecknar vi en översiktlig bild av vilka olika åtgärder och insatser som har genomförts på internationell, nationell och lokal nivå när det gäller arbetet mot vad som av myndigheter och i debatt ofta benämns radikaliserings, våldsbejakande radikaliserings eller våldsbejakande extremism. Eftersom dessa termer är omtvistade i forskningen innefattar detta kapitel även en diskussion om problemen med dessa termer i stycke 4.4. Inledningsvis är det värt att notera att man kan se en risk i att verksamheter som rimligtvis kräver olika former av praktik och teori sammanblandas och att det kan finnas en risk för målkonflikter (jfr. Abrahamsson 2014). Termen våldsbejakande radikaliserings inbegriper alltifrån medborgare som ansluter sig till IS till personer med högerextrema åsikter, men också vänsterautonoma grupperingar liksom militanta djurrättsaktivister. Kritiska röster menar att det finns en oklarhet och glidning i termen våldsbejakande radikaliserings som kan påverka myndighetsövning och projekts uppdragsbeskrivning (Larsson 2014). Det medför i sin tur att nedanstående översikt inte endast rör åtgärder mot att personer ansluter sig till strider i Syrien och Irak, utan även initiativ mot exempelvis rasism och annat som först och främst i projektbeskrivningar och liknande definieras som odemokratiskt, det vill säga som våldsbejakande radikaliserings.

4.1 Internationell nivå

Ur ett europeiskt perspektiv är *Radicalisation Awareness Network* (RAN) den främsta samlande kraften mot våldsbejakande extremism och terrorism inom EU. Deras arbete beskrivs på följande sätt:

The Radicalisation Awareness Network is an umbrella network connecting people involved in preventing radicalisation and violent extremism throughout Europe. In the RAN, first liners from different Member States can meet, each in their area of expertise, in order to exchange ideas, knowledge and experiences on countering radicalisation and violent extremism.⁴⁴

Med första linjen avses ”field experts, social workers, teachers, NGO’s, civil society organisations, victims’ groups, local authorities, law enforcement, academics and others”. Syftet är att RAN skall fungera som ett paraplynätverk för hela EU och dess medlemsstater i kampen mot terrorism. Enligt texten ”Charter of Principles Governing the EU Radicalisation Awareness Network” är syftet att samverka inom fem olika områden.

- Facilitate cooperation, contacts and exchanges of information and experience between actors in the field of preventing violent radicalisation and recruitment;
- Identify, and compare experiences and lessons learnt including good practices on countering violent radicalisation;
- Feedback and inform the policy makers both at the EU and Member States’ level and act as a communication channel between the Commission and the first-line practitioners;
- Provide its expertise to the Commission through the Steering Committee as required;
- Implement the activities as set by the Steering Committee.⁴⁵

Från Sverige ingår bland annat Magnus Ranstorp från Försvarshögskolan i RANs styrgrupp⁴⁶, men inom ramen för RANs möten och nätverk återfinns även svenska representanter från olika kommuner, myndigheter och det civila samhället. Ranstorp är även gruppleddare för EU RAN INT/EXT; en grupp som framför allt är

⁴⁴ Information hämtad från http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/index_en.htm (besökt 2015-05-27).

⁴⁵ Information hämtad från http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/docs/ran_charter_en.pdf (besökt 2015-05-28).

⁴⁶ Information hämtad från <http://www.fhs.se/sv/kontakta-oss/r/ranstorp-magnus/> (besökt 2015-05-28).

inriktad mot frågor som rör foreign fighters ("utländska stridande").⁴⁷

4.2 Nationell nivå

Sommaren 2014 utsågs Mona Sahlin (S) till nationell samordnare mot våldsbejakande extremism (Kommittédirektiv 2014:103).⁴⁸ På samordnarens hemsida kan vi läsa att uppdragsbeskrivningen är att "värna demokratin" genom att "förbättra samverkan mellan myndigheter, kommuner och organisationer på nationell, regional och lokal nivå ... mot våldsbejakande extremism."⁴⁹ Utöver detta skall samordnaren också verka för att öka kunskapen om våldsbejakande extremism och sprida kunskaper om förebyggande metoder.

Konkret har detta arbete till dags dato [maj 2015] utmynnat i fyra regionala konferenser som samlat ca 600 praktiker, 50 kommunbesök samt ett antal dialogseminarier där praktiker i olika kommuner träffats för att utbyta kunskap och erfarenheter. Under 2015 har samordnaren mot våldsbejakande extremism som mål att genomföra ytterligare 100 kommunbesök.⁵⁰

Förutom Mona Sahlin ingår nio personer med bakgrund från till exempel polis, psykiatri och socialtjänst i sekretariatet. Till samordnaren har det också knutits en extern referensgrupp med företrädare från olika myndigheter och det civila samhället. Utöver konferenser och lokala besök har en hemsida som bland annat innehåller viss grundläggande information om våldsbejakande extremism (till exempel i form av en så kallad samtalskompass som också återfinns på deras hemsida).⁵¹ Arbetet med den nationella strategin skall slutredovisas den 15 juni 2016.

⁴⁷ Information hämtad från <http://www.fhs.se/sv/kontakta-oss/r/ranstorp-magnus/> (besökt 2015-05-28).

⁴⁸ Se https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utedningar/Kommitedirektiv/En-nationell-samordnare-for-at_H2B1103/ (besökt 2015-05-28).

⁴⁹ Se <http://www.samordnarenmotextremism.se> (besökt 2015-05-30)

⁵⁰ <http://www.samordnarenmotextremism.se/vad-vi-gor/> (besökt 2015-05-28).

⁵¹ <http://www.samordnarenmotextremism.se> (besökt 2015-05-28). Se även <http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se> (besökt 2015-06-04).

Utöver Mona Sahlins uppdrag att verka mot våldsbejakande extremism bör även ett flertal andra myndigheters arbete nämnas som till exempel Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Samverkansrådet mot terrorism⁵² samt Nationellt centrum för terrorhotbedömning⁵³. I dessa organisationer ingår i sin tur ett flertal olika myndigheter. Om vi tar MSB som exempel så har denna organisation till uppgift att samordna olika myndigheters krisarbete och ett viktigt arbete inom denna uppgift är att värna bland annat demokratin. MSBs uppdrag formuleras på följande sätt:

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, är en statlig myndighet med uppgift att utveckla samhällets förmåga att förebygga och hantera olyckor och kriser. Arbetet sker tillsammans med många andra – kommuner, landsting, myndigheter och organisationer. När en allvarlig olycka eller kris inträffar ger vi stöd till de som är ansvariga. Vi ska också se till att samhället lär sig av det som inträffat.⁵⁴

Under våren 2015 har också Göteborgs universitet fått i uppdrag av regeringen att formera ett nationellt kunskapscentrum för arbetet mot rasism och intolerans. Ett syfte med detta uppdrag är bland annat att sprida kunskap om toleransprojektet som drivs av Kungälv kommun för att motverka högerextremism och intolerans i

⁵² <http://www.sakerhetspolisen.se/kontraterrorism/samverkansradet-mot-terrorism.html> (besökt 2015-06-04).

⁵³ <http://www.sakerhetspolisen.se/kontraterrorism/nationellt-centrum-for-terrorhotbedomning.html> (besökt 2015-06-04).

⁵⁴ <https://www.msb.se/sv/Om-MSB/> (besökt 2015-05-28).

samhället.⁵⁵ Även detta initiativ kan ses som en insats mot det som av ovanstående myndigheter kallas för våldsbejakande extremism.⁵⁶

4.3 Lokalnivå

Samtidigt som det är mycket svårt att få en bild av vilka olika initiativ som har tagits mot till exempel våldsbejakande extremism och utresandeproblematiken på det lokala planet är det tydligt att flera kommuner och städer har börjat aktualisera dessa frågor i sitt dagliga arbete. Skillnaden i aktivitet är stor jämfört med för bara ett år sedan. Dels har medvetenheten om att personer lämnar Sverige för att delta i strider i Syrien och Irak ökat, dels har Mona Sahlin och hennes sekretariat genomfört ett 50-tal besök i kommuner och städer runt om i Sverige.⁵⁷ Trots detta är det än så länge endast Stockholms stad som har tagit fram en publik strategi för hur staden skall arbeta mot våldsbejakande extremism. Tidigare i föreliggande rapport har vi gett exempel på hur denna strategi har diskuterats och framför allt kritiserats i media och strategin kommer förmodligen att revideras (se Thurjell 2015). Oberoende av kritiken kan det vara på plats att återge hur Stockholms stad ser på arbetet mot våldsbejakande extremism. Stockholms stad skall arbeta utifrån fyra perspektiv. Dessa är ”ett främjande, ett förebyggande, anhörigstöd och ett efterperspektiv” och staden skall samverka med följande aktörer:

- Utbildningsförvaltning, berörd skola och förskola
- Stadsdelsförvaltning (bl.a. fältassistenter, uppsökare, socialtjänst, säkerhetssamordnare eller motsvarande, ansvarig för det brottsförebyggande arbetet samt ungdomsmottagning)
- Arbetsmarknadsförvaltning, jobbtorg
- Polismyndigheten

⁵⁵ För mer information om toleransprojektet se <http://toleransprojektet.se> (besökt 2015-06-02). Det är också viktigt att framhålla att satsningen på det nationella kunskapscentret för arbetet mot rasism och intolerans också har utsatts för kritik. En kritisk diskussion återfinns till exempel i följande länk:

<http://www.gp.se/nyheter/debatt/1.2745091-nytt-centrum-mot-rasism-far-fel-vetenskaplig-inriktning> (besökt 2015-06-15).

⁵⁷ <http://www.samordnarenmotextremism.se/vad-vi-gor/> (besökt 2015-06-04).

- Religiösa samfund
- Föreningar och frivilligorganisationer
- Landstinget (vårdcentraler, psykiatri)
- Bostadsbolagen⁵⁸

När det gäller åtgärder på det lokala planet är ansvarsfrågan ofta ospecificerad, men för lokala myndigheter är det viktigt att klargöra vilket ansvar och vilken befogenhet de har. I figuren nedan återges en översikt av hur Göteborgs stad resonerar kring ansvar rörande arbetet mot "Våldsbejakande extremism".

Figur 2: En kommuns ansvar

Skede	Frågeställning	Ansvar
Främjande	Demokratistärkande	Kommun
Före	Hindra brott Fara för liv och hälsa	Kommun och polis Kommun
Under	Stöd anhöriga Dödsförklaring Social oro Hot personal/medborgare	Kommun - Kommun och polis Kommun och polis
Efter	Lagföras Vård för krigstrauma Brott i hemland/utomlands Fungera i samhället	Polis Landsting SÄPO, Polis Kommun

Källa: Opublicerad PP-presentation "Våldsbejakande extremism", Göteborgs stad

I vår genomgång av lokala åtgärder framträder två idealtyper som kan benämnas som ett preventivt och ett reaktivt perspektiv. Ett preventivt perspektiv innebär att frågorna om utresandeproblematiken först och främst behandlas som en del av

⁵⁸ Stockholms stads strategi mot våldsbejakande extremism 2015, 5.

det dagliga arbetet och inte som en specifik fråga som kan eller skall isoleras från övrig verksamhet. Förebyggande arbete och förbättringar av vad som redan görs är enligt detta synsätt de viktigaste insatserna för att förebygga social oro och att människor utsätter sig själva och andra för fara. Men också ett reaktivt perspektiv kan skönjas bland de lokala aktörerna. Insatser och åtgärder skall enligt detta synsätt i högre utsträckning sättas in efter behov och om något specifikt har skett. I dessa fall tycks det först och främst handla om att reagera om något speciellt sker. Detta synsätt ligger därför närmare så kallade tuffa insatser, medan det första perspektivet tycks ligga närmare mjukare åtgärder (se avsnitt 3 för en diskussion om dessa frågor). Gränserna mellan så kallade preventiva och reaktiva insatser är ofta flytande. De skall ses som idealtyper och inte som avspeglningar av två absoluta och fasta positioner. Majoriteten av insatser på det lokala planet tycks inte heller automatiskt kopplas till en diskussion om de långsiktiga problemen, såsom exempelvis rasism, utanförskap och fattigdom, vilket i kapitel tre identifierades som möjliga orsaker till att ungdomar och andra söker sig till rörelser som exempelvis Islamiska staten.

4.4 Slutsatser

Föreliggande genomgång visar att det pågår ett omfattande arbete för att ta fram strategier och implementera åtgärder på internationell, nationell och lokal nivå. Flera av de åtgärder och förslag som gäller Sverige har precis framförts och det är än så länge allt för tidigt att analysera huruvida de har varit framgångsrika eller inte. Vi kan också notera att diskussionen på internationell, nationell och lokal nivå främst handlar om mjuka respektive tuffa åtgärder mot exempelvis utresandeproblematiken. Men en mer långsiktig och kritisk diskussion om de sociala och ekonomiska orsakerna eller varför vissa tolkningar av ideologisk och teologisk art får fotfäste bland vissa grupper tycks sällan vara en levande del av diskussionen. Om dessa faktorer förs upp är det först och främst som förklaringar till så kallad radikaliserings, snarare än som en del i vad som kan åtgärdas för att exempelvis motverka arbetslöshet, skillnader mellan stad och

landsbygd och liknande. Dessa faktorer är en del av problembeskrivningen i debatten, men de är inte alltid relaterade till de praktiska åtgärderna.

På en internationell nivå kan vi också se en mer polariserad diskussion. I till exempel Storbritannien pågår en kritisk diskussion kring flera av de åtgärder som har genomförts. Å ena sidan menar vissa att förslagen har varit alltför mjuka och å andra sidan menar andra att samma förslag har varit alltför tuffa och risken för stigmatisering och kontraproduktiva resultat framhålls (se avsnitt 3 för en diskussion). Utan att gå in på dessa diskussioner i detalj är det tydligt att aktiviteten kring dessa frågor är mycket stor i flera städer, kommuner och landsting i Sverige. Men vid författandet av denna rapport (juni 2015) är det endast Stockholms stad som har publicerat en strategi för sitt arbete. Detta åtgärdsförslag har mött stark kritik från flera håll.

Samtidigt med ovanstående diskussioner pågår arbetet med att ta fram en nationell handlingsplan för arbetet mot våldsbejakande extremism. Detta arbete skall vara färdigt under 2016 och vid denna tidpunkt skall en plan som omfattar hela Sverige presenteras. Utan att känna till slutsatserna i detta förslag är det inte möjligt att diskutera huruvida eller på vilka sätt dessa förslag kommer att skilja sig från de förslag som har presenteras inom ramen för EUs samarbete eller i andra länder. Om vi bortser från detta faktum är det dock viktigt att ställa sig undrande inför hur en nationell plan skall kunna implementeras i Sveriges städer, kommuner och landsting. För det första är det oklart om behoven och åtgärderna ser ut på samma sätt i hela landet och för det andra är det också oklart hur en nationell plan skall kunna implementeras med tanke på att kommunerna har fått ett ökat lokalt självstyre. Liknande problem återfinns även för MSB när det gäller samordningen av det krisförberedande arbetet. Genom att ta ett övergripande ansvar och ett helhetsgrepp på en viss fråga är det uppenbart att det kan uppstå intressekonflikter och motsättningar mellan olika myndigheters och

aktörers intresseområden och prioriteringar (jfr. Abrahamsson 2014). Ur detta perspektiv kan en nationell samordning riskera att leda till målkonflikter och motsättningar snarare än en effektiv samordning och samplanering. Vid sidan om diskussionen om tuffa och mjuka insatser är detta också en uppenbar risk. När frågor blir omfattande och överskrider olika myndigheters befogenheter och intressen är risken stor för att ansvaret för frågan går förlorad. Med denna risk i åtanke tycks detta också vara en viktig förklaring till varför det ofta uppfattas vara lättare att förespråka tuffa insatser än mjuka insatser vilka nödvändigtvis också måste omfatta samhällseliga förändringar och djupgående diskussioner om vilken politik som skall föras.

Avslutningsvis kan det vara relevant att summera den kritiska debatt som pågår om begrepp som radikaliserings och våldsbejakande extremism. Begreppen har ifrågasatts av en lång rad forskare. Ett antal statsvetare och sociologer påpekade förra året i en kritisk debattartikel att begreppet radikaliserings implicerar att myndighetsutövare exempelvis ska övervaka ungdomar och andra innan de radikaliserats, med andra ord när de av lärare och andra anses vara i farozonen (Ekman, Sörbom, Thörn, Wahlström och Wennerhag 2014). Detta bäddar enligt dessa forskare för godtycke och förenklingar. För vem och vad avgör egentligen vilka värderingar som är radikala och extrema? De verktyg som utvecklats på initiativ av samordnaren mot våldsam extremism, såsom ovannämnda hemsida samtalskompassen, har också nyligen fått utstå hård kritik av tolv professorer och ett flertal docenter för att rentav vara "demokratifientliga" (Boréus med flera 2015).

Eftersom orden våldsbejakande och radikal är svåra att definiera då den politiska diskussionen förskjuter gränserna för vad som är legitimt eller illegitimt, normalt eller radikalt, medför det enligt dessa forskare en risk för ett misstänkliggörande av grupper för att de har åsikter som avviker från det som för tillfället anses vara normen. Detta kan inte sägas vara oproblemiskt utifrån vår lagstadgade

yttrande- och åsiktsfrihet. När det kommer till frågan om utresandeproblematiken anser kritiska röster att det också är problematiskt att begrepp som våldsbejakande radikaliserings används som en förklarande term eftersom det är ett paraplybegrepp för en mängd grupperingar som anses hota det demokratiska samhället. Därigenom impliceras att man kan förstå och motarbeta en person som närmar sig IS på samma sätt som en person som hyser rasistiska åsikter. Men det är oklart och omtvistat om man verkligen kan analysera dylika processer på samma sätt och att man därigenom exempelvis kan applicera samma metoder mot vitmaktmiljön som mot jihadistgrupperingar (Larsson 2014). En risk med termen våldsbejakande radikalism är följaktligen att det från myndigheters sida medför en glidning från att handlingar och kriminell verksamhet motarbetas till att värderingar och åsikter som avviker från det som för tillfället har demokratisk legitimitet misstänkliggörs. På detta sätt kan vi återgå till den diskussion om Ulrich Beck och risksamhället som inledde denna rapport och som varit dess utgångspunkt. Termen våldsbejakande radikaliserings implicerar en risk i sig, då termens otydlighet bäddar för alltför svepande tolkningar samt förenklande och i värsta fall kontraproduktiva åtgärder mot samhällsproblem såsom rasism och ovannämnda utresandeproblematik.

Referenser

- Abdelaty, Soha (2010) "Egypt's Emergency Law strikes again", *Foreign Policy*, 25 januari 2010. Hämtad från:
<http://foreignpolicy.com/2010/06/25/egypts-emergency-law-strikes-again/> (besökt 2015-06-15).
- Abel, A (2015) "Dadjäl", i *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, i P. Bearman; Th. Bianquis, C.E. Bosworth; E. van Donzel och W.P. Heinrichs (eds.). Brill Online, 2015.
- Abrahamsson, Hans (2014). När världen kom till Göteborg och tiden ömsar skin. I Magnusson, Åke och Nilsson, Anders (red.). *Vart är du på väg, älskade stad? 14 profiler om Göteborgs framtid* (Göteborg: Tre Böcker), 24–42.
- Akkoc, Razyie; Winch, Jessica och Squires, Nick, "Mediterranean migrant death toll '30 times higher than last year' ", *The Telegraph*, 2015-04-15. Hämtad från:
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/11548995/Mediterranean-migrant-crisis-hits-Italy-as-EU-ministers-meet-live.html> (besökt 2015-03-31).
- Allawi, Ali A. (2007) *The occupation of Iraq: winning the war, losing the peace* (New Haven: Yale University Press).
- Bakker, Edwin; Paulussen, Christophe och Entenmann, Eva (2014) "Returning Jihadist Foreign Fighters. Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, Vol. 25, 11–32.
- Beck, Ulrich (2002) "The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited", *Theory, Culture & Society*, Vol. 19(4), 39–55.
- Bergman, David; Bergqvist, Carl och Amid, Callis (2015) "Värna våra veteraner – inte terrorister", *Svenska Dagbladet* 2015-05-29. Hämtad från: <http://www.svd.se/varna-vara-veteraner--inte-terroristerna> (besökt 2015-06-02).

- Blix, Hans (2013) "Krig för småsmulor", *Fokus*, Nr. 12. Hämtad från: <http://www.fokus.se/2013/03/krig-for-smasmulor/> (besökt 2015-03-31).
- Borell, Klas (2012), *Islamofobiska fördomar och hatbrott: En kunskapsöversikt*. Hämtad från: <http://www.sst.a.se/download/18.11165b2c13cf48416de7759/1377188453740/Islamofobiska+fördomar+och+hatbrott+-+hela+häftet.pdf> (besökt den 2015-05-29).
- Boréus, Kristina; Ekman, Joakim; Gardell, Mattias; Gustafsson, Håkan; Horgby, Björn; Listerborn, Carina; Löow, Heléne; Molina, Irene; Mulinari, Diana; Rätzhel, Nora; Söderbom, Adrienne; Thörn, Håkan; Vinthagen, Stellan; Wahlström, Mattias; Ålund, Aleksandra (2015) "Civil olydnad inte lika med våldsbejakande extremism", *Dagens Nyheter*, 2015-03-22, Hämtad från: www.dn.se/debatt/civil-olydnad-inte-lika-med-valdsbejakande-extremism-1/ (besökt 2015-06-10).
- Burnham, Gilbert, Lafta, Riyadh, Doocy, Shannon och Roberts, Les (2006) "Mortality after the 2003 invasion of Iraq: a cross-sectional cluster sample survey", *The Lancet*, Vol. 368, No. 9545, 1421–1428.
- Börjeson, Sofia (2015) "Djupa konflikter och dödshot – nu lämnar folk Vivalla", *Tvärnytt* 2015-01-16. Hämtade från: <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/orebro/djupa-konflikter-och-dodshot-nu-lamnar-folk-vivalla> (besökt 2015-04-29).
- Carlén, Tove (2011) "Växande gap mellan fattiga och rika" *Svenska Dagbladet*, 2011-12-19. Hämtad från: <http://www.svd.se/vaxande-gap-mellan-fattiga-och-rika> (besökt 2015-06-02).
- Carling, Maria (2015a) "Örebros plan för hemvändande jihadister möter kritik", *Svenska Dagbladet* 2015-01-17. Hämtad från: <http://www.svd.se/orebros-plan-for-hemvandande-jihadister-moter-kritik> (besökt 2015-06-04).
- Carling, Maria (2015b) "Sahlin stöttar förslag om jihadistihjälp", *Svenska Dagbladet* 2015-01-18. Hämtad från: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/sahlin-stodjer-forslag-om-hjalp-till-is-krigare_4261683.svd (besökt 2015-03-03).

- Cockburn, Patrick (2015) *The rise of the Islamic state: ISIS and the new Sunni revolution* (London & New York: Verso).
- Cooke, Miriam (2001) *Women claim Islam: creating Islamic feminism through literature* (New York: Routledge).
- Cronin, Audrey Kurth (2014) "The 'War on Terrorism': What Does it Mean to Win?", *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 37, Nr 2, 174–197.
- Delling, Hannes (2015) "Åklagare:IS-hemvändare kan åtals först efter kriget", *Svenska Dagbladet* 2015-05-27. Hämtad från: <http://www.svd.se/aklagare-is-hemvandare-kan-atalas-forst-efter-kriget> (besökt 2015-06-15).
- Diehl, Jörg; Schmidt, Jonas-Erik (2015) "Deutscher Dschihadist Denis Cuspert: Fünf Stationen auf dem Weg zum IS-Terroristen", *Spiegel Online*, 2015-02-10, Hämtad från: www.spiegel.de/politik/ausland/denis-cuspert-vom-rapper-deso-dogg-zum-dschihadisten-abu-talha-a-1001156.html (besökt 2015-06-10).
- Duffield, John S & Dombrowski, Peter J (2009) *Balance sheet: The Iraq War and U.S. national security* (Stanford, California: Stanford Security Studies).
- Ekman, Joakim; Sörbo, Adrienne; Thörn, Håkan; Wahlström, Mattias; Wennerhag, Magnus (2014) "Förslag mot extremism hotar demokratisk grund", *Dagens Nyheter* 2014-04-05, Hämtad från: www.dn.se/debatt/forslag-mot-extremism-hotar-demokratisk-grund/ (besökt 2015-06-10).
- Elghiouane, Asem (2014) "Svenskar strider med Israels armé", *Svenska Dagbladet* 2014-08-02. Hämtad från: http://www.svd.se/nyheter/utrikes/konflikten-i-gaza_3733364.svd?sidan=86 (besökt 2015-03-03).
- Evan, Dan och *Reuters* (2012) "Second Israeli dies after self-immolation in welfare protest", *Haaretz*, 2012-08-01. Hämtad från: <http://www.haaretz.com/news/national/second-israeli-dies-after-self-immolation-in-welfare-protest-1.455153> (besökt 2015-03-10).

- Fahd, T. (2015) "Tāghūt", i *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, i P. Bearman; Th. Bianquis, C.E. Bosworth; E. van Donzel och W.P. Heinrichs (eds.). Brill Online, 2015.
- Fazlhashemi, Mohammad (2013) *Den arabiska våren. Folkets uppror i Mellanöstern och Nordafrika* (Stockholm: Leopard).
- Flyghed, Janne; Hörnqvist, Magnus; Bäcklin, Emy; Nodén Elisabeth och Schoultz, Isabel (2011, red.) *Varifrån kommer hotet? Perspektiv på terrorism och radikaliserings* (Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen).
- Flyghed, Janne och Hörnqvist, Magnus (2011) "Inledning", i Flyghed, Janne; Hörnqvist, Magnus; Bäcklin, Emy; Nodén Elisabeth och Schoultz, Isabel (2011, red.) *Varifrån kommer hotet? Perspektiv på terrorism och radikaliserings* (Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen), 1–3.
- Fukuyama, Francis (1992) *The end of history and the last man* (New York: Free Press).
- Fukuyama, Francis (2004) "Bring back the state", *The Guardian*, 2004-07-04. Hämtad från:
<http://www.theguardian.com/world/2004/jul/04/globalisation.comment> (besökt 2015-03-15).
- Francis Fukuyama (2014) *Political order and political decay: from the industrial revolution to the globalization of democracy* (New York: Farrar, Straus and Gicoux).
- Fukuyama, Francis (2014a) "Isis risks distracting US from more menacing foes", *Financial Times*, 2014-06-25. Hämtad från:
<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/68428a5a-f7c0-11e3-90fa-00144feabdc0.html?siteedition=intl#axzz3VKu0XKI5> (besökt 2015-03-22).
- Gambhir, Harleen K. (2014) *Dabiq: The Strategic Messaging of the Islamic State*, Institute for the study of was, August 15, 2014. Hämtad från:
<http://www.understandingwar.org/backgrounder/dabiq-strategic-messaging-islamic-state> (besökt 2015-03-25).

- Global employment trends 2014: Risk of a Jobless recovery* (Geneve: International Labour Organization, 2014).
- Global Terrorism Index 2014* (Institute for Economics and Peace, 2015).
Hämtad från:
<http://www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Terrorism%20Index%20Report%202014.pdf> (besökt 2015-04-17).
- Gopal, Anand (2014) *No good men among the living: America, the Taliban, and the war through Afghan eyes* (New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company).
- Grabovac, Haris (2014) "Jihadresorna är inte vårt enda problem", *EXPO Idag blogg*. Hämtad från:
<http://expoidag.blogspot.se/2014/10/jihadresorna-ar-inte-vart-enda-problem.html> (besökt 2015-03-03).
- Grahn-Hinnfors, Gunilla (2015) "Jihadism: "Kommunen gör för lite". Forskare efterlyser konkreta åtgärder mot rekryteringen", *Göteborgs-Posten* 2015-02-17. Hämtad från
<http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2632155-jihadism-kommunen-gor-for-lite-> (besökt 2015-04-27).
- Gudmundsson, Per (2014) "En av nio kan ta kriget med sig hem", *Magasinet Neo*. Hämtad från: <http://magasinetneo.se/artiklar/en-av-nio-kan-ta-kriget-med-sig-hem/> (besökt 2015-04-29).
- Halliday, Josh & Dodd, Vikram (2015) "UK anti-radicalisation Prevent strategy a 'toxic brand'", *The Guardian*, 2015-03-19, Hämtad från:
<http://www.theguardian.com/uk-news/2015/mar/09/anti-radicalisation-prevent-strategy-a-toxic-brand> (besökt 2015-06-05).
- Hamid, Shadi (2014) *Temptations of power: Islamists and illiberal democracy in a new Middle East* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Hammargren, Bitte (2015) "Terrorlagar slår mot reformister" *Svenska Dagbladet* 2015-01-02. Hämtad från: <http://www.svd.se/antiterror-lagar-slar-mot-aktivister> (besökt 2015-06-04).

- Harvey, Declan (2015) "How Islamic State extremists use social media to recruit", *BBC Newsbeat*, 2015-02-23. Hämtad från <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/31574846> (besökt 2015-03-20).
- Hegghammer, Thomas (2013) "Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists' Choice between Domestic and Foreign Fighting", *American Political Science Review*, Vol. 107, No. 1, 1–15.
- Hegghammer, Thomas (2009) "The Ideological Hybridization of Jihadi Groups", *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 9, 26–45.
- Holender, Robert (2014) "SÄPO: Upp till 300 svenskar kan strida för IS", *Dagens Nyheter* 2014-11-22. Hämtad från: <http://www.dn.se/nyheter/sverige/sapo-upp-till-300-svenskar-kan-strida-for-is/> (besökt 2015-03-03).
- Holmes, Amy Austin (2014), "The military intervention that the world forgot", *Al-Jazeera America*, 2014-03-29. Hämtad från: <http://america.aljazeera.com/opinions/2014/3/bahrain-uprisinginterventionsaudiaraabiaemirates.html> (besökt 2015-03-10).
- Hunwick, J. O. (2015) "Takfir", i *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, i P. Bearman; Th. Bianquis, C.E, Bosworth; E. van Donzel och W.P. Heinrichs (eds.). Brill Online, 2015.
- Håkansson, Axel (2014a) "Göteborgare strider med IS", *Göteborgs Posten* 2014-10-12. Hämtad från: <http://www.gp.se/nyheter/varlden/1.2514157-goteborgare-strider-med-is> (besökt 2015-06-04).
- Håkansson, Axel (2014b) "IS sätt att läsa Koranen döms ut", *Göteborgs Posten* 2014-10-12.
- Håkansson, Axel (2014c) "Unga göteborgare lockas", *Göteborgs Posten* 2014-10-12.
- International Labour Office (ILO) (2014) *Global employment trends 2014: risk of a jobless recovery?* (Geneve : International Labour Organization).
- Ismail, Evin (2015) "Varför ville du dö Samir?", *Dagens Arena*, Nr. 1, 28–36. Hämtad från: <http://www.dagensarena.se/magasinetarena/varfor-ville-du-do-samir/> (besökt 2015-03-31).

- al-Jamil T (2011) "Ibn taymiyya and Ibn Muṭahhar al-Ḥillī: Shi'a Polemics and the Struggle for Religious Authority in Medieval Islam", i Rapoport, Y. och Amhed, S. (eds.) *Ibn Taymiyya and His Times* (Oxford: Oxford University Press), 229-246.
- Johnston, Paul (2014) "Vi skärper lagarna inför ökat terrorhot", *Svenska Dagbladet*, 2014-12-03. Hämtad från: <http://www.svd.se/4158281> (besökt 2015-06-04).
- Joyce, Miriam (2012) *Bahrain from the twentieth century to the Arab Spring* (New York: Palgrave Macmillan).
- Jönsson, Per (2014) "Profetens hämnd". *Islamiska staten – hot mot världsfreden?* (Stockholm: Utrikespolitiska institutet, Världspolitikens Dagsfrågor 2014/9).
- Kazimi, Nibras (2006) "Zarawi's Anti-Shi'a Legacy: Original or Borrowed?", *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 4, 53–71.
- Khedery, Ali (2014) "Why we stuck with Maliki – and lost Iraq", *The Washington Post*, 2014-07-03. Hämtad från: http://www.washingtonpost.com/opinions/why-we-stuck-with-maliki--and-lost-iraq/2014/07/03/Odd6a8a4-f7ec-11e3-a606-946fd632f9f1_story.html (besökt 2015-03-25).
- Lallerstedt, Karl (2014) *Syrien och Sverige. En avlägsen konflikt med allvarliga konsekvenser på hemmaplan* (Stockholm: Friavärlden). Hämtad från: <http://www.friavard.se/rapporter/syrien-och-sverige/> (besökt 2015-03-03).
- Lansford, Tom och Covarrubias, Jack (2003) "Osama bin Laden, Radical Islam and the United States" i Hayden, Patrick; Lansford, Tom och Watson, Robert P., *America's War on Terror* (Aldershot; Burlington, Vt.: Ashgate), 17–36.
- Larsson, Petter (2014) "Experter sågar utredning om politiskt våld", *Aftonbladet*, 2015-04-04, Hämtad från: www.aftonbladet.se/kultur/article18660359.ab (besökt 2015-06-11).
- Larsson, Göran (2015) "Konflikterna i Mellanöstern syns allt tydligare i svenska skolan", *Religion & Livsfrågor*, Nr. 2, 8–10.

- Larsson, Göran och Thurfjell, David (2013) *Shia-muslimar i Sverige – en kortfattad översikt* (Stockholm: SST).
- Ljunggren, Petter, "Stor ökning av Moskéattacker 2014", *Sveriges Television*, 2015-01-15. Hämtad från: <http://www.svt.se/ug/stor-okning-av-moskeattacker-2014> (besökt 2015-05-29).
- Lund, Aron (2014) *Syrien Brinner – Hur revolutionen mot Assad blev ett inbördeskrig* (Stockholm: Silc förlag).
- Lybbert, Travis J. och Morgan, Heather R. (2013) "Lessons from the Arab Spring: Food Security and Stability in the Middle East and North Africa", i Barrett, Christopher B. (ed.) *Food Security and Sociopolitical Stability* (Oxford: Oxford University Press), 357–380.
- Lönegård, Claes (2014/2015) "Fokus Islamiska staten", *Fokus. Sveriges Nyhetsmagasin*, 19 december 2014-15 januari 2015, 18–32.
- Magnusson, Erik (2015) "Så försöker IS värva jihadkrigare i Skåne", *Sydsvenskan*, 2015-01-17, www.sydsvenskan.se/skane/sa-forsoker-is-varva-jihadkrigare-i-skane/ (besökt den 2015-06-10).
- Mattsson, Christer och Perris, Poul (2015) "Vi behöver kunna förstå fanatismen", *Svenska Dagbladet* 2015-02-15. Hämtad från: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/vi-behover-kunna-forsta-fanatismen_4337229.svd (besökt 2015-04-29).
- McMahon, Robert J och Zeiler, Thomas W (2012) *Guide to U.S. foreign policy: a diplomatic history* (Thousand Oaks: CQ Press).
- Al Naher, Somar (2014) "Hyllade Peshmerga har funnits länge i Sverige", *Aftonbladet* 2014-08-18. Hämtad från: <http://www.aftonbladet.se/ledare/ledarkronika/somaralnaher/article19379864.ab> (besökt 2015-03-03).
- Napoleoni, Loretta (2015) *Islamiska staten*. Översättning till svenska av Karin Andrae (Lidingö: Fri Tanke).
- Napoleoni, Loretta (2005) *Uppror i Irak. Al-Zarqawis heliga krig*. Översättning till svenska av Stefan Lindgren (Stockholm: Leopard).
- Neumann, Peter R. (2015) "Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s", *International*

- Center for the Study of Radicalisation and Political Violence* (ICSR) 2015-01-26. Hämtad från: <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/> (besökt 2015-04-27).
- Ncube, Mthuli och Anyanwu, John C. (2012) "Inequality And Arab Spring Revolutions In North Africa And The Middle East", *Africa Economic Brief*, Nr 7, Vol. 3. Hämtad från: http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/AEB%20VOL%203%20Issue%207%20juillet%202012%20ENG_AEB%20VOL%203%20Issue%207%20juillet%202012%20ENG%202.pdf (besökt 2015-03-31).
- Olsson, Daniel (2015) "Unga kvinnor lockas till Syrien", *Göteborgs Posten* 2015-01-21. Hämtad från: <http://www.gp.se/nyheter/reportage/1.2607022-unga-kvinnor-lockas-till-syrien> (besökt 2015-06-04).
- Orrenius, Niklas (2014) *Drömmen om Sverige* (Stockholm: Natur & Kultur).
- Paulussen, Christophe och Entenmann, Eva (2014) "Addressing Europe's Foreign Fighter Issue. Legal Avenues at the Internal and National Level", *Security and Human Rights*, Vol. 25, 86–118.
- Peters, Rudolph (2005) *Jihad in Classical and Modern Islam – Expanded Edition with a New Chapter on Jihad in the 21st Century* (New Jersey: Markus Wiener Publishing Inc.).
- Ranstorp, Magnus och Hyllengren, Peder (2013) *Förebyggande av våldsbejakande extremism i tredjeland – Åtgärder för att förhindra att personer ansluter sig till väpnade extremistgrupper i konfliktzoner* (Stockholm: CATS, Försvarshögskolan).
- Ranstorp, Magnus och Dos Santos, Josefine (2009) *Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö* (Stockholm: CATS, Försvarshögskolan).
- el-Rasheed, Madawi (2014) "New Saudi writers offer form of Islamic liberation theology", *Al-Monitor*, 28 januari 2014. Hämtad från:

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/01/saudi-writers-offer-islamic-liberation-theology.html#> (besökt 2015-06-15).

Retsö, Jan (2011) "Constantinople and the Early Islamic Conquest", i Özdalga, Elisabeth; Övervali, M. Sait och Tansugh, Feryal (eds) *Istanbul as seen from a distance. Centre and provinces in the Ottoman Empire* (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul Transactions, Vol. 20), 29–36.

Rexvid, Devin (2015a) "Förövaren ska inte behandlas som offer", *Svenska Dagbladet* 2015-01-17. Hämtad från: <http://www.svd.se/forovaren-ska-inte-behandlas-som-offer> (besökt 2015-06-04).

Rexvid, Devin (2015b) "Jihadister måste få stå till svars i Sverige", *Svenska Dagbladet* 2015-05-25. Hämtad från: <http://www.svd.se/jihadister-maste-fa-sta-till-svars-i-sverige/om/stockholms-handlingsplan-mot-extremism> (besökt 2015-05-27).

Rogberg, Salomon (2015) "Daniel stred mot IS – kritisk mot förslaget att hjälpa IS-krigare", *Aftonbladet* 2015-05-25. Hämtad från: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article20848630.ab> (besökt 2015-06-02).

Rogers, Simon och Chalabi, Mona "Afghanistan civilian casualties", *The Guardian*, 2010-08-10. Hämtad från: www.theguardian.com/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics (besökt 2009-03-15).

Sahih Muslim (1990) Arabisk text med översättning till engelska av Abdul Hamid Siddiqi. (Lahore: Ashraf Islamic Publishers).

Salihu, Diamant (2015) "Vi måste bli medvetna om splittringen mellan muslimer här i Sverige", *Expressen* 2015-03-17. Hämtad från: <http://www.expressen.se/kronikor/diamant-salihu/vi-maste-bli-medvetna-om-splittringen-mellan-muslimer-har-i-sverige/> (besökt 2015-03-20).

Sandberg, Linn och Demker, Marie (2014) "Starkare oro för främlingsfientlighet än för invandring", i Bergström, Annika och

- Oscarsson, Henrik (red.) *Mittfåra & marginal* (Göteborg: Göteborgs universitet), 71–82.
- Satloff, Robert (2005) "Assessing the Bush Administration's Policy of 'Constructive Instability' (Part II)", *Washington Institute for Near East Policy*, 16 mars 2005. Hämtad från: www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/assessing-the-bush-administrations-policy-of-constructive-instability-part- (Besökt 2015-03-10).
- Shany, Yuval; Cohen, Amichai; Mimran, Tal (2014) "ISIS: Is the Islamic State Really a State?", *The Israel Democracy Institute*, 14 september 2014. Hämtad från: en.idi.org.il/analysis/articles/isis-is-the-islamic-state-really-a-state/ (besökt 2015-04-28).
- Sheikh, Jakob (2014) "Från barndomens gata till kalifatets frontlinje", *Svenska Dagbladet* 2014-12-14.
- Severin, Jacob och Demker, Marie (2014) "Svenska folkets uppfattningar om intolerans och annan utsatthet", i Bergström, Annika och Oscarsson, Henrik (red.) *Mittfåra & marginal* (Göteborg: Göteborgs universitet), 367–381.
- Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg, Delrapport 2014* (Göteborg: Göteborgs stad, 2014) Hämtad från: <http://www.socialhallbarhet.se/wp-content/uploads/2014/04/Delrapport2014.pdf> (besökt 2015-06-12).
- Sourdel, D. "Dābīk." *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, i P. Bearman; Th. Bianquis, C.E. Bosworth; E. van Donzel och W.P. Heinrichs (eds.). Brill Online, 2015.
- Stampnitzky, Lisa (2013) *Disciplining terror: how experts invented "terrorism"* (Cambridge; New York: Cambridge University Press).
- Steinberg G (2009) "Jihadi-Salafism and the Shi'is: Remarks about the Intellectual Roots of anti-Shi'ism", i Meijer Roel (ed.) *Global salafism: Islam's New Religious Movement* (London: Hurst & Company), 107-125.
- Stockholms stads strategi mot våldsbejakande extremism* (Stockholm: Stockholms stad 2015).

Svensson, Olof (2015) "Han får unga att kriga för terrorarmén", *Aftonbladet* 2015-05-22. Hämtad från:

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article20827746.ab> (besökt 2015-05-27).

Säkerhetspolisens Årsbok 2014 (Stockholm: Säkerhetspolisen, 2015).

Hämtad från:

http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.4c7cab6d1465fb27b01f1a/1426682274489/Arsbok2014_webb_slutgiltig.pdf (besökt 2015-03-20).

Taylor, Diane (2015) "Fury after primary pupils are asked to complete radicalisation-seeking surveys", *The Guardian*, 2015-05-28. Hämtad från: <http://www.theguardian.com/education/2015/may/28/fury-after-primary-pupils-are-asked-to-complete-radicalisation-seeking-surveys> (besökt 2015-06-05).

The Economist (2015), "The Caliphate cracks", *The Economist* 2015-03-19.

Hämtad från: <http://www.economist.com/news/leaders/21646750-thought-islamic-state-still-spreading-terror-its-weaknesses-are-becoming-apparent> (besökt 2015-05-22).

Thurfjell, Karin (2015) "Kritiserad strategi för extremism ses över", *Svenska Dagbladet* 2015-05-25. Hämtad från: <http://www.svd.se/kritiserad-strategi-for-extremism-ses-over> (besökt 2015-05-27).

Travis, Alan och Wintour, Patrick (2014) "Plan to refuse jihadis re-entry to UK breaches citizenship laws says critics", *The Guardian* 2014-11-14.

Hämtad från: <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/14/uk-jihadists-citizenship-laws-human-rights> (besökt 2015-06-04).

Tripp, Charles (2015) "IS: the rentier caliphate with no new ideas", *al-Araby*, 2015-02-08. Hämtad från:

www.alaraby.co.uk/english/politics/2599bb14-57a3-4a80-a931-9e14b6244ba4 (besökt: 2015-03-06.)

Tversky, Amos och Kahneman, Daniel (1974) "Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science*, Vol. 185, Nr. 4157, 1124–1131.

- Tønnessen, Truls Hallberg (2014) "En tragedie i tre akter. Framveksten av den islamske staten", *Babylon. Nordisk tidskrift for Midtøstenstudier*, Nr. 2, 24–35.
- Uddén, Cecilia (2015) "Plundring och lynchningar i Tikrit", *Sveriges Radio*, 2015-04-04. Hämtad från:
sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6134146
(besökt 2015-04-15).
- Wagner-Pacifici, Robin (1986) *The Moro morality play: terrorism as social drama* (Chicago: University of Chicago Press).
- Wehr, Hans (1979) *A Dictionary of Modern Written Arabic* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz).
- Wettre, Karin (2014) "Svenska kvinnor reser till krigets Syrien", *Sveriges Radio* 2014-06-12. Hämtad från:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5887053>
(besökt 2015-06-04).
- Whitehead, Tom (2014) "Isis operating like a multinational company", *The Telegraph*, 2014-06-19. Hämtad från:
www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10911412/Isis-operating-like-a-multinational-company.html (besökt 2015-03-10).
- Wiman, Erik (2015) "Redo att dö – för IS sak", *Aftonbladet* 2015-01-21. Hämtad från: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article20190140.ab>
(besökt 2015-06-04).
- Youngs, Richard (2013) "Security through democracy: between aspiration and pretence", i Bishop, Sven och Whitman, Richard G., *The Routledge Handbook of European Security* (Oxon: Routledge, 115-125).
- Zekmani, Lirim (2015) *Reactions among young Swedish Muslims to social media recruitment tools used by the Caliphate* (Vilnius: Military Academy of Lithuania).
- Örnwall Lovén, Andreas (2014) "Svensk-kurder mobiliserar mot IS", *Svenska Dagbladet* 2014-08-24. Hämtad från:
http://www.svd.se/nyheter/utrikes/historisk-mobilisering-for-svensk-kurder_3847702.svd (besökt 2015-03-03).

Bilaga: Förteckning över intervjuer, samtal och kontakt via e-post

Hans Abrahamsson, Göteborgs universitet, 2015-03-15

Åke Göransson, Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST,
2015-04-21

Max Stockman, Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST,
2015-04-21

Fredrik Brusi, Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST, 2015-
04-21

Bettan Byvald, Göteborgs stad, 2015-05-15

Ulf Boström, Integrationspolisen, Göteborg, 2015-05-04

Mohammed Muslim, imam och teolog, 2015-03-27

Salahuddin Barakat, imam och teolog, 2015-04-17

Aleksander Gabelic, Svenska FN-förbundet, 2015-04-29

Daniel Norlander, huvudsekreterare (Mona Sahlin), 2015-05-22

Anna Ekström, biträdande sekreterare (Mona Sahlin), 2015-05-22

Yassin Ekdahl, kommittésekreterare (Mona Sahlin), 2015-05-22

Zan Jankovski, Göteborgs stad, 2015-05-29

Örjan Wallin, Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST, 2015-
06-02

Misha Jaksic, SKR, Samordnare, Ortodoxa kyrkofamiljen, 2015-06-
02

Sofia Karlsson, Säkerhetssamordnare, Linköpings kommun, 2015-
06-03

